

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувача кафедри

_____ Р.О. Максимович

« ____ » _____ 2023 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«МАГІСТР»
спеціальності 293 «Міжнародне право»

Тема: **МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ ЗА УМОВ**
ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ

Виконавець: Савченко Анна Олександрівна

Науковий керівник: (к.ю.н.) Замула Аліна Юріївна

Нормоконтролер:

Київ, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ПОНЯТТЬ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ. ПРИНЦИП НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ.....	8
1.1. Поняття та види вимушеної міграції у сучасному міжнародному праві.....	8
1.2. Діти в умовах вимушеної міграції: поняття та основні види міжнародно- правового статусу.....	16
1.3. Особливе значення принципу найкращих інтересів дитини в умовах вимушеної міграції.....	23
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ ЗА УМОВ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ НА УНІВЕРСАЛЬНОМУ РІВНІ.....	34
2.1. Міжнародно-правовий захист дітей- біженців.....	34
2.2. Міжнародно-правовий захист внутрішньо переміщених дітей.....	46
РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ.....	55
3.1. Правовий статус дитини-біженця в Україні.....	55
3.2. Правове становище вимушено переміщеної дитини в Україні.....	61
ВИСНОВОК.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У більшості дискусій про міграцію відправною точкою зазвичай є цифри. Розуміння змін у масштабах, нових тенденцій і демографічних змін, пов'язаних із глобальними соціальними та економічними трансформаціями, такими як міграція, допомагає нам зрозуміти мінливий світ, у якому ми живемо, і планувати майбутнє. За поточними глобальними оцінками, у 2020 році у світі було близько 281 мільйона міжнародних мігрантів, що дорівнює 3,6 відсотку світового населення [1].

Загалом за останні п'ять десятиліть кількість міжнародних мігрантів зросла. За оцінками, у 2020 році загальна кількість 281 мільйона людей, які живуть у країні, яка не є країною їхнього народження, на 128 мільйонів більше, ніж у 1990 році, і втричі перевищує оціночну кількість у 1970 році [2].

Згідно з доповіддю Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), сьогодні по всьому світу 50 мільйонів дітей мігрували через кордони або були вимушено переміщені в межах своїх країн. Більше половини – а це приголомшливі 28 мільйонів – були вигнані через жорсткі конфлікти. Кількість дітей-біженців підскочила приблизно на 75 відсотків між 2010 і 2015 роками. Не випадково, що за той самий період спалахнули або відновилися 15 конфліктів – від Сирійської Арабської Республіки до Південного Судану, від Ємену до Афганістану, а також збройна агресія РФ проти України [3].

За останні десять років кількість дітей-біженців, які перебувають під мандатом Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), збільшилася більше, ніж удвічі [4]. У світі налічується 31 млн дітей, які проживають поза країною свого народження, з яких близько 11 млн дітей-біженців та дітей, які шукають притулку, крім цього, налічується близько 17 млн дітей, вимушено переміщених у межах територій своїх держав [4].

Міграція населення є складним соціальним явищем, яке охоплює практично всі держави світу. Міграція призводить до кількісної та якісної зміни населення того чи іншого регіону, держави в цілому, впливає на різні сторони життя суспільства.

Діти, які є однією з найвразливіших категорій населення, перебуваючи в умовах вимушеної міграції, часто піддаються значному ризику, зокрема, сексуальній та/або економічній експлуатації, невиправданому за силою їх віку призову до збройних сил, адміністративному утриманню та поміщенню під варту у зв'язку зі своїм міграційним статусом. Вони піддаються дискримінацією та часто не мають доступу до продуктів харчування, житла, послуг охорони здоров'я та освіти; не мають адекватних можливостей для встановлення особистості, реєстрації, оцінки віку, отримання документів, пошуку рідних, а також доступу до систем опікунства чи юридичних консультацій.

У деяких випадках дітей в умовах вимушеної міграції допускають до країни, але вони не отримують доступу до процедур подачі та розгляду клопотань про надання притулку. Все це створює додаткову вразливість положення дітей в умовах вимушеної міграції. Комітет ООН з прав дитини (КПД), міжнародний контрольний орган, що спостерігає за виконанням державами-учасниками Конвенції про права дитини 1989 р. та здійснює перевірки правового регулювання в системі захисту прав дітей [5].

Вищезгадані положення підтверджують визнання міжнародним співтовариством необхідності особливої уваги та захисту дітей в умовах міграції як однієї з найбільш уразливих груп населення, а також необхідність вироблення додаткових заходів, перш за все, міжнародно-правового характеру щодо захисту дітей уразливої групи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасне міжнародне право не дає чіткого визначення поняття «вимушена міграція», що дуже ускладнює регулювання правового статусу вимушених мігрантів та можливості захисту прав цієї вразливої групи. В українській правовій науці питання правового

статусу окремих видів вимушених переселенців (переважно біженців) активно розроблялося в конституційному руслі (В.Д. Андрієнко, Ю.М. Білуха, І.Г. Ковалишин, В.Ф. Погорілко, Ю.М. Тодика, В.М. Шаповал та ін.) та міжнародно-правовому (М.В. Буроменський, О.І. Котляр, О.Р. Поєдинок, А.Л. Чернявський, Ю.С. Шемшученко та ін.). Є також публікації, що стосуються переселенців (О.В. Бакаєв, А.О. Фесенко), осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту (Ю.О. Грабова, М.В. Коншина, К.О. Калаченкова). Значну увагу правовим аспектам вимушеної міграції приділяли зарубіжні вчені, особливо Д.К. Бекашев, Д.І.Іванов, Й.Лешер, Я.Макадам, Н.Сігона, Е.Фіддіан-Квасміель. Проте дискусія щодо міжнародно-правового захисту прав дітей за умов вимушеної міграції та їх правового статусу ще далека від завершення і фактично залишається на рівні постановки проблеми.

Слід зазначити, що у 2017 р. побачила світ робота англійського юриста, викладача Кембриджського університету, Джейсона М. Побджоя, присвячена дітям у міжнародному праві біженців [6]. Акцент у цій роботі зроблено на взаємодії та співвідношенні двох правових режимів, передбачених у Конвенції 1951 р. про статус біженців та Конвенції 1989 р. про права дитини у контексті визначення статусу дітей-біженців. Автор аналізує положення цих конвенцій стосовно дітей, які перебувають у пошуках притулку, із застосуванням правозастосовної практики Європейського суду з прав людини, Суду ЄС та інших регіональних та національних судових органів. Проте особливості правового регулювання захисту інших категорій дітей за умов вимушеної міграції не відбито у роботі даного автора.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є аналіз діючих міжнародних-правових актів, які визначають механізми захисту прав дітей за умов вимушеної міграції.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення наступних **завдань**:
- визначити поняття та види вимушеної міграції у сучасному міжнародному праві;

- дослідити поняття та основні види міжнародно-правового статусу дітей в умовах вимушеної міграції;
- розглянути особливе значення принципу «найкращих інтересів дитини» в умовах вимушеної міграції;
- встановити міжнародно-правові механізми захисту дітей-біженців;
- охарактеризувати міжнародно-правові механізми захисту внутрішньо переміщених дітей;
- надати характеристику правового статусу дитини-біженця в Україні;
- оцінити правове становище вимушено переміщеної дитини в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що регулюють сучасні тенденції механізмів міжнародно-правового захисту прав дітей за умов вимушеної міграції.

Предметом дослідження є комплекс теоретико-правових уявлень щодо механізмів міжнародно-правового захисту прав дітей за умов вимушеної міграції.

Методологічна основа роботи. Методологію даної дипломної роботи складають загальнонаукові, міждисциплінарні та спеціально-юридичні методи пізнання.

Під час підготовки даної дипломної роботи застосовувався загальнонауковий діалектичний метод, що дозволяє визначити рамки дослідження, уточнити основні поняття та категорії, виділити концептуальні аспекти теми дослідження (підрозділ 1.1.).

Широке застосування історичного та логічного методів дозволило простежити закономірності розвитку відповідних зв'язків та узагальнити висновки на концептуальному рівні (підрозділи 1.2, 2.1).

Зважаючи на особливості досліджуваних правовідносин у науковій роботі для досягнення поставлених цілей та вирішення завдань широко використовувалися також спеціально-юридичні методи дослідження як формально-юридичний, історико-правовий та порівняльно-правовий методи (підрозділи 2.1, 3.2).

Формально-юридичний метод використовувався для аналізу міжнародних договорів та інших міжнародно-правових актів, насамперед, про біженців, ВПО, жертв торгівлі людьми, з питань вимушеної міграції дітей та захисту прав дітей (підрозділи 3.1, 3.2).

Історико-правовий метод дозволив проаналізувати питання формування міжнародно-правового регулювання вимушеної міграції, визначити особливості міжнародно-правового регулювання захисту прав дітей у різні історичні періоди, визначити тенденції розвитку міжнародного права у сфері правового регулювання захисту дітей за умов вимушеної міграції (підрозділ 1.3).

Порівняльно-правовий метод дозволив виявити подібності та відмінності у підходах до правового регулювання становища дітей в умовах вимушеної міграції на універсальному та регіональному рівнях на прикладі України, у різних регіонах світу на основі аналізу міжнародно-правових положень, вироблених міжнародними організаціями різного роду та рівня, та застосування таких положень (розділ 3).

Апробація результатів дослідження. Окремі наукові результати дослідження були апробовані та опубліковані у межах наступних науково-практичних конференціях:

- Наукову статтю «Нормативно – правові основи захисту прав вимушених мігрантів» (Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації);
- Тезу – доповідь «Міжнародно – правове визначення поняття «Біженець»» (Актуальні проблеми міжнародного та європейського права. Погляд молодих вчених).

Структура роботи обумовлена її метою, завданнями та предметом дослідження. Дипломна робота складається з трьох розділів, якими охоплюються сім підрозділів, висновків та списку використаних джерел (115 найменувань). Загальний обсяг дипломної роботи – 90 сторінки, у тому числі список використаних джерел – 12 сторінок.

**РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ОСНОВНИХ ПОНЯТТЬ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ
ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ.**

ПРИНЦИП НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ

**1.1. Поняття та види вимушеної міграції у сучасному
міжнародному праві**

Протягом історії людства завжди існувала проблема вимушеної міграції людей через війни, переслідування з різних причин, економічні та соціальні труднощі та інші фактори. Країни намагаються якимось чином вирішити цю проблему, насамперед відстоюючи свої економічні та політичні інтереси. Розвиток міжнародної спільноти та гуманізація сучасного міжнародного права визначили носіїв регулювання статусу вимушених переселенців та переміщених осіб у сферу захисту прав людини [7].

Особливого захисту потребують особи, які через вплив будь-яких незалежних від них факторів вимушені змінити місце проживання чи постійне проживання. Водночас не всі категорії вимушених переселенців мають доступ до такого захисту згідно з міжнародними та внутрішніми правовими нормами [8]. З іншого боку, значна кількість людей мігрує з однієї країни в іншу в пошуках кращих економічних умов, не будучи безпосередньо змушеними до міграції через загрози їхньому життю, здоров'ю чи свободі. Ці особи не можуть вважатися вимушеними мігрантами і тому потребують особливого захисту з боку країни перебування [8].

Міграція – це переміщення населення всередині країни через кордони певних територій (внутрішня міграція) або з однієї країни в іншу (зовнішня міграція) з постійною чи довготривалою зміною постійного місця проживання або періодичним поверненням. Залежно від того, чи переїжджають люди за власною волею чи проти волі, можна розрізнити добровільну міграцію (з економічних, соціальних причин або з власної волі,

незважаючи на тиск різних обставин) і вимушену міграцію (наприклад, випадки депортації або работоргівля).

Вимушена міграція, за визначенням Міжнародної асоціації з вивчення вимушеної міграції, є загальним терміном, що охоплює біженців і внутрішньо переміщених осіб (внаслідок збройних конфліктів), а також тих, хто переміщений внаслідок стихійних лих, екологічних катастроф, хімічних чи ядерних аварій, голоду і, так званих, «планів розвитку», пов'язаних з масштабним будівництвом доріг, аеропортів, морських портів, створенням біосферних заповідників тощо [9].

Як і фактори, що призводять до міграції, види вимушеної міграції надзвичайно різноманітні. Нині не всі категорії вимушеної міграції мають особливий правовий статус. Сучасне міжнародне право спочатку визначає стандарти захисту для зовнішніх вимушених мігрантів і, в деяких випадках, для найбільш уразливих груп [9, с. 404-409].

Перші спроби вирішити проблему вимушеної міграції (яка набула нечуваного розмаху внаслідок Першої світової війни, революцій і розпаду колишніх імперій), у тому числі законним шляхом, були пов'язані з діяльністю Ліги Націй.

У 1921 р. Рада Ліги Націй провела Женевську конференцію у справах біженців [10], яка фактично сформувала міжнародно-правову концепцію першого типу вимушених іммігрантів-біженців. У рамках Ліги Націй також була створена договірна основа міжнародного співробітництва у справі захисту біженців: Угода про видачу посвідчень російським і вірменським біженцям (1926 р.), Конвенція про міжнародний статус російських та вірменських біженців (1933 р.), Тимчасова угода про статус прибулих біженців, підписана Німеччиною (1936 р.) і Конвенція про статус біженців з Німеччини (1938 р.), Угода про правовий статус росіян (1928 р.) та інші документи, що визначають правовий статус біженців, питання їх соціального забезпечення, репатріації, адміністративні та контрольні заходи. Зокрема, стаття 1 визначає поняття «біженець» [11].

В Угоді про видачу посвідчень російським і вірменським біженцям, останні визначаються як особи російського або вірменського походження, колишні піддані Османської імперії, які не користуються або більше не користуються захистом радянського уряду чи уряду Турецької Республіки, і які ще не отримали іншого громадянства. Ліга Націй також намагалася створити організаційні умови для захисту біженців. Під її егідою в різні роки діяли Міжнародна рада у справах біженців, Міжурядовий комітет у справах біженців та Міжнародна організація біженців.

Однак, як стверджував Д. В. Іванов, результати міжнародного захисту біженців у 1921-1945 рр. були незначними через відсутність у Ліги Націй достатньої матеріальної та фінансової бази для фінансування дорогих проектів допомоги біженцям, а також з огляду на те, що Міжнародна договірна система в цій галузі вимушеної еміграції ще не сформована – країни-учасниці обмежені підписанням міжнародних договорів. У результаті Міжнародну конвенцію про біженців ратифікували лише вісім країн [11, с. 619-625].

Проблема вимушеної міграції стала ще більш серйозною через прихід нацистів до влади в Німеччині та наслідки Другої світової війни, що змусило міжнародну спільноту шукати нові шляхи міжнародної співпраці. У лютому 1946 року це питання було включено до порядку денного Генеральної Асамблеї ООН. Резолюція A/RES/8 (1) визнає, що проблеми біженців є міжнародними за своєю природою та масштабом; біженці, які серйозно заперечують проти повернення до своїх країн походження, не будуть примусово репатрійовані, і ними займатимуться відповідні міжнародні установи або уряд країни прибуття біженців, якщо вони несуть відповідальність за покриття витрат та утримання біженців. Статус біженця не може бути поширений на військових злочинців та інших правопорушників, які переслідуються за кримінальні злочини [12].

Статут Міжнародної організації у справах біженців 1946 року передбачає, що термін «біженець» застосовується до особи, яка покинула

країну свого громадянства чи постійного проживання або перебуває за межами її території, незалежно від того, зберегла вона громадянство чи ні та яка підпадає під одну з визначених категорій : 1) жертви нацистського чи фашистського режиму чи режимів на боці фашистського режиму, які брали участь у Другій світовій війні, жертви квіслінгів та подібних режимів; іспанські республіканці та інші жертви фалангістського режиму в Іспанії; 2) особи, які до початку світових воєн вважалися біженцями через свою расу, національні ознаки чи політичні переконання; бездоглядні діти до 16 років, які внаслідок війни залишилися без піклування батьків [13].

Refugee International стала першою міжнародною агенцією, відповідальною за всі аспекти захисту біженців. Діяльність організації тривала до 1951 року, коли було створено Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), яке прийняло його функції. Відповідно до ст. 6 Статуту Управління, до повноважень Верховного комісара входять: усі особи, які вважаються біженцями відповідно до Договорів Ліги Націй і Статуту Міжнародної організації біженців [14].

Обґрунтований страх стати біженцями, жертвами переслідування за ознакою раси, релігії, громадянства чи політичних переконань, коли особа за межами країни громадянства не може скористатися захистом свого уряду або не бажає скористатися таким захистом незалежно від того, через такий страх або з причин, не пов'язаних з міркуваннями особистої зручності, або є особою без громадянства та знаходиться за межами країни свого постійного проживання, не може або не бажає повернутися до неї через такий страх або з причин, не пов'язаних з особистою зручністю; через цілком обґрунтований страх. Усі інші особи, які перебувають за межами країни свого громадянства або, якщо вони є особами без громадянства, за межами країни свого постійного проживання через переслідування за ознаками раси, релігії, національності чи політичних переконань, або якщо це неможливо чи з причин особливого страху, не бажають скористатися захистом уряду країни

свого громадянства або, якщо вони не мають громадянства, повернутися до країни свого постійного проживання.

УВКБ ООН часто виходить за рамки свого Статутного мандату, щоб захистити інші категорії людей (відповідно до окремих резолюцій Генеральної Асамблеї ООН), наприклад, жертв збройних конфліктів, масових порушень прав людини та навіть людей, які змушені мігрувати, змінити місце проживання в межах країни.

Термін «біженець» дещо інакше визначається у статті 1 Конвенції про біженців 1951 р. Не вдаючись у поглиблений аналіз відмінностей у цих поняттях (це не є метою статті), зазначимо, що у понятійно-термінологічному інструментарії УВКБ ООН дослідники розрізняють декілька категорій біженців: 1) звичайні біженці, тобто люди, які повністю відповідають умовам. Стандарти, визначені ст. Стаття 1 Конвенції 1951 року про статус біженців; 2) фактичні біженці – особи, які не відповідають вимогам Конвенції 1951 року та не можуть з гуманітарних причин повернутися до країни свого постійного проживання; 3) означені біженці – відповідно до Статуту Агентства ООН у справах біженців особи, які за запитом можуть отримати допомогу безпосередньо від УВКБ ООН; 4) транзитні біженці – особи, які тимчасово перебувають на території будь-якої країни за умови, що вони переїдуть до іншої країни; 5) “in-orbit” refugees – особи, прийняті в будь-якій країні у якості особи, яка не отримала статусу біженця і змушена переїжджати з однієї країни в іншу [15].

В результаті Другої світової війни в міжнародному праві з'явилася ще одна категорія мігрантів - переміщені особи. На відміну від біженців, які залишили країну свого громадянства через певні обставини, переміщені особи - це люди, яких примусово виселили з територій, окупованих німецькими військами під час Другої світової війни, щоб використовувати їх як робочу силу. В останній рік війни країни антигітлерівської коаліції досягли низки домовленостей щодо повернення на батьківщину. Переселенці не є вимушеними мігрантами в прямому розумінні цього слова, оскільки

зміна місця проживання відбувається не добровільно (нехай і під тиском обставин), а вимушено. Іншими словами, ця категорія людей є вимушеними переселенцями.

Однак згодом термін «переміщені особи» набув ширшого значення, і питання захисту внутрішньо переміщених осіб почали обговорювати на міжнародному рівні. Зважаючи на те, що ці особи вимушені пересуватися територією своїх суверенних держав, у міжнародному праві немає імперативних норм, безпосередньо спрямованих на визначення їх статусу.

Однак УВКБ ООН часто включає внутрішньо переміщених осіб до своїх програм допомоги. У 1998 році Представник Генерального секретаря ООН з питань внутрішньо переміщених осіб запропонував Керівні принципи щодо внутрішнього переміщення, які не є обов'язковими, але можуть розглядатися як керівництво для урядів, міжурядових організацій і неурядових організацій. Згідно зі статтею 2 Принципів, внутрішньо переміщена особа - це особа або група осіб, які були змушені залишити свій дім або місце постійного проживання, зокрема внаслідок збройного конфлікту або щоб уникнути наслідків збройний конфлікт або група осіб, які зазнали насильства, порушення прав людини, природні або спричинені людиною катастрофи та не перетинає міжнародно визнані національні кордони [16].

У другій половині сімдесятих років шукачі притулку також потрапили під юрисдикцію Агентства ООН у справах біженців. За визначенням ООН, шукач притулку – це особа, яка шукає міжнародного захисту самостійно або в групі. У країнах із окремою процедурою це стосується осіб, чия заява ще не була остаточно розглянута країною, яка подала заявку. Не кожен шукач притулку з часом стане біженцем, але кожен біженець є шукачем притулку до отримання статусу [19]. Тобто шукач притулку – це особа, яка має намір отримати статус біженця, але з якихось причин ще цього не зробила.

Мандат УВКБ ООН також включає випадки репатріації (спонтанне або організоване повернення колишніх біженців або внутрішньо переміщених осіб до їхньої країни чи регіону проживання) та осіб без громадянства, які

також можуть належати до всіх вищезазначених категорій. Враховуючи вразливість цих людей, вони потребують особливих прав, але ми вважаємо, що їх не варто включати до класифікації вимушених переселенців. По-перше, репатріанти повинні повернутися до своєї рідної країни добровільно, а не піддаватися примусу чи примусу (хоча є винятки, що порушують принципи МГП), і тому вони не можуть вважатися вимушеними мігрантами (хоча до повернення до країни свого громадянства або місця постійного проживання). По-друге, особи без громадянства не є окремою категорією вимушених мігрантів – вони можуть бути шукачами притулку, біженцями, вимушеними мігрантами чи ні. Однак їхнє становище характеризується відсутністю правового зв'язку (громадянства) з будь-якою країною.

Положення міжнародно-правових норм та двосторонніх угод, що регулюють питання статусу біженців, шукачів притулку та вимушених переселенців на регіональному рівні, численні та різноманітні. Як і універсальні міжнародні договори, вони не містять визначення поняття вимушеної міграції та систематизації її категорій.

Проте ми вважаємо, що законодавче закріплення цього поняття є таким же необхідним, як і запровадження загальних критеріїв того, чи є особа вимушеним переселенцем. Як ми вже зазначали, існує багато факторів, які можуть спонукати людей до переміщення. Слід зазначити, що кількість цих факторів у сучасному світі зростає, з'являються нові, іноді непередбачувані причини масової міграції. Одним із викликів сучасності є стрімка та драматична зміна клімату, яка, разом з іншими екологічними проблемами та техногенними катастрофами, однозначно призведе до міграції людей із непридатних або малоприсаєднатих для життя територій. Сучасне міжнародне право ще не готове оцінити правовий статус таких мігрантів і визначити, чи мають вони потреби в особливому захисті [6, с. 188].

Слід пам'ятати, що деякі фактори, що призводять до міграції, пов'язані з пошуком кращих економічних можливостей і соціальних умов, зручностей і комфорту. Для цих мігрантів повернення додому не є небезпечним і не

становить ризику порушення їхніх свобод. Очевидно, вони не потребують особливого правового захисту.

Інші змушені мігрувати через переслідування, дискримінацію, міжнародні та внутрішні збройні конфлікти, різноманітні катастрофи та інші ситуації, що становлять реальну загрозу життю, здоров'ю, свободі, недоторканості особи тощо. Ці особи є особливо вразливими, тому їм повинні бути надані спеціальні права для ефективної реалізації загальних прав людини.

Тому люди, які мігрують з різних причин, повинні мати інший правовий статус. Вимушені мігранти не можуть, якщо взагалі мають вибір, вибирати власну поведінку, а іноді й зовсім не мають вибору. Вони є жертвами обставин, які змушують їх залишити звичне місце проживання [17].

Ми вважаємо, що міжнародні норми мають сформулювати загальне визначення вимушеної міграції, забезпечити їй відповідний правовий захист, а також визначити конкретні обставини окремих категорій – біженців, внутрішньо переміщених осіб, шукачів притулку, екологічних біженців тощо.

Отже, вважаємо, що вимушеною міграцією слід вважати особу, яка під тиском виняткових обставин змушена залишити своє звичайне місце проживання з метою еміграції до іншої країни або проживання в іншій місцевості країни на постійній або довгостроковій основі. При цьому до особливих обставин належать ситуації, що становлять пряму загрозу життю та здоров'ю вимушених переселенців (збройні конфлікти міжнародного та неміжнародного характеру; масштабні та тривалі порушення прав людини, у тому числі дискримінація), незаконне переслідування з різними проявами; стихійні лиха, екологічні та техногенні катастрофи, зміна клімату та інші ситуації, що завдають шкоди навколишньому середовищу; голод, відсутність питної води тощо).

1.2. Діти в умовах вимушеної міграції: поняття та основні види міжнародно-правового статусу

Розвиток загальної поваги до принципів основних прав і свобод людини безпосередньо пов'язаний із реалізацією захисту прав дитини в умовах нормального функціонування держави та в кризових ситуаціях. Наприкінці 20-го століття Генеральний секретар Аннан заявив, що примусове переміщення є однією з актуальних проблем, які стоять перед ООН. На жаль, ця ситуація не змінилася й донині. Мільйони людей тікають від громадянської війни, релігійних переслідувань і ворожих урядів в Африці та на Близькому Сході. Сьогодні діти становлять третину населення біженців [18].

На початку 2016 року проблема захисту прав дітей та дотримання законних інтересів неповнолітніх, які були вимушені залишити країну, в Європі набула дедалі гострішого та трагічного характеру. Більше 10 000 дітей, які прибули до Європи без супроводу, зникли безвісти за останні два роки, згідно з даними, наданими поліцейським агентством Європейського Союзу (Європол). Згідно з повідомленнями, ці діти зникли після реєстрації в установах Європейського Союзу (ЄС). За даними Save the Children, торік до Європи прибуло 26 тисяч дітей без супроводу батьків. Європол заявив, що це близько 270 тисяч мігрантів, або 27% від загальної кількості. Їхня доля залишається одним із найгостріших питань у вирішенні кризи біженців. Європол привертає увагу влади країн уздовж так званого Балканського шляху до проблеми зниклих дітей, закликаючи їх приділяти пильнішу увагу саме неповнолітнім біженцям і діяльності злочинних угруповань у регіоні [19].

Діти, в тому числі підлітки, які змушені залишати рідні країни, особливо без легального статусу, можуть постраждати від серйозних порушень їхніх прав. Самі діти можуть піддаватися жорстокому поводженню на різних етапах подорожі, що може загрожувати їх здоров'ю у країнах походження та

транзиту, стан фізичного, морального та психічного здоров'я в країні призначення, а також той факт, що багато дітей можуть не знати про свої права та можуть стати жертвами злочинів і порушень у сфері прав людини, транснаціональних злочинних угруповань та звичайних злочинців, включаючи можливість пограбування, викрадення, вимагання, погроз, торгівля людьми, включаючи примусову працю, дитячу працю, сексуальне насильство та експлуатацію, фізичну шкоду та ризик смерті.

Сьогодні існує багато міжнародних документів, які стосуються захисту прав дітей. Ключовим документом є Конвенція ООН про права дитини. Усі положення цієї Конвенції застосовуються до дітей без супроводу. У цьому відношенні такі статті мають особливе значення: Найкращий захист інтересів дитини (ст. 3); Діти-біженці (ст. 22); Затримання та покарання (ст. 37 і 40); Освіта (ст. 28 і 29); Рівень життя (ст. 27); Відпочинок, дозвілля та культурна діяльність (ст. 31); Захист дітей, які втратили сім'ю (ст. 20); Возз'єднання сім'ї (ст. 10) тощо [20].

Загальні коментарі Комітету з прав дитини не мають обов'язкової юридичної сили, але є важливим джерелом, на яке Комітет з прав дитини часто посилається, вивчаючи діяльність різних країн у сфері захисту прав дитини і містять багато важливих пояснень і доповнень.

Таким чином, Зауваження загального порядку № 6 наголошує на трьох основних принципах Конвенції про права дитини: запобігати дискримінації; максимально захищати інтереси дітей; право дітей на вільне самовираження[21, с. 77].

У системі захисту дітей без супроводу та розлучених дітей, які є більш уразливими до сексуальної експлуатації, жорстокого поводження, призову на військову службу, експлуатації дитячої праці (зокрема у прийомних сім'ях) та позбавлення волі є значні прогалини. Крім того, ці діти часто стикаються з дискримінацією в доступі до їжі, житла, медичної допомоги та освіти.

Коментар Загального розпорядження № 14 про право дитини мати першочергову турботу про найкращий захист її інтересів (стаття 3, параграф

1) також є важливим інструментом для захисту прав дітей без супроводу. Це пов'язано з особливими обставинами дітей у цьому контексті: їхньою залежністю від інших, рівнем зрілості, правовим статусом і часто нездатністю бути почутими. Договірні органи, такі як Комітет з прав дитини, контролюють національне виконання міжнародних договорів у сфері прав людини та регулярно вивчають національні звіти. Вони дають рекомендації на основі висновків, які називаються заключними зауваженнями. Ці коментарі є надзвичайно важливими і, хоча і мають рекомендаційний характер, вони дозволяють окремим заявникам скаржитися на порушення їхніх прав [21, с. 55].

Відповідно до ст. 45(a) Конвенції про права дитини передбачено, що організації громадянського суспільства мають право надсилати повідомлення до Комітету ООН з прав дитини під час розгляду звітів країн-учасниць. Це допомагає Комітету отримати більш об'єктивне розуміння ситуації в країні, інакше визначити ситуацію можна лише за офіційною інформацією з самої країни. Звіти громадянського суспільства називають альтернативними звітами.

Конвенція про права дитини тісно пов'язана з імміграційним статусом батьків. Затримання дітей через імміграційний статус їхніх батьків є порушенням прав дітей і суперечить принципу найкращих інтересів дитини за будь-яких обставин. У зв'язку з цим країни повинні негайно і повністю ліквідувати практику поміщення дітей в установи позбавлення волі виключно на підставі їх імміграційного статусу [22].

Ув'язнення суперечить праву дитини на найкращі інтереси. Цей захід слід застосовувати лише в крайньому випадку. Відповідно до статті 37 Конвенції про права дитини та принципу дотримання найкращих інтересів дітей без супроводу або розлучених дітей не можна затримувати. Той факт, що дитина без супроводу, або розлучена, або має імміграційний статус або статус проживання в країні, або не має такого статусу, сам по собі не може бути підставою для затримання (пункт 61). Затримання повинно бути

здійснено відповідно до законодавства відповідної країни і лише в крайньому випадку та протягом найкоротшого періоду часу. Провадження, пов'язані з опікою, повинні забезпечувати можливість «негайного звільнення дітей без супроводу або розлучених з дітьми та влаштування їх в інші форми належного влаштування. Комітет зазначив, що в основі підходу до таких програм (утримання під вартою за виняткових обставин) має бути концепція догляду, а не затримання (пункт 63). Найкращі інтереси дитини повинні враховуватися при прийнятті рішень про вилучення, затримання, повернення та реінтеграцію. Цей принцип має бути задокументований у двосторонніх угодах разом із відповідними правовими гарантіями.

Загальний коментар № 14 Комітету з прав дитини чітко пояснює, як оцінюються найкращі інтереси дитини та кому слід надавати пріоритет. Важливо підкреслити, що кожен ситуацію необхідно вивчати індивідуально, виходячи з конкретних обставин конкретної дитини або групи дітей [21, с. 121].

Здійснюючи свої суверенні права у сфері міграції та захисту кордонів, держави повинні дотримуватися своїх зобов'язань згідно з міжнародним правом, включаючи міжнародне право прав людини, і забезпечувати повну повагу до прав людини дітей-мігрантів, включаючи підлітків. Усі діти-мігранти, включаючи підлітків, мають право на рівний захист законом, незалежно від їхнього міграційного статусу, рівність перед судами та трибуналами, а також право на справедливість, коли питання прав і обов'язків вирішуються в будь-якому цивільному процесі. Справа розглядатиметься компетентним незалежним судом, створеним відповідно до закону. Ризики, пов'язані з нелегальною міграцією, з якими стикаються діти, у тому числі підлітки, можуть мати негативний вплив на їхні економічні, соціальні та культурні права, а також політичні та громадянські права, а також дотримання прав, викладених у Конвенції про права дитини.

Згідно зі своїми зобов'язаннями відповідно до норм міжнародного права, держави зобов'язані заохочувати та захищати права людини та основні

свободи всіх мігрантів, незалежно від їхнього імміграційного статусу, включаючи дітей у супроводі та без супроводу. Ескорт, в межах своєї територіальної юрисдикції.

Стаття 22 Конвенції про права дитини безпосередньо спрямована на дітей без супроводу та вимагає від країн надання їм належного захисту та гуманітарної допомоги відповідно до положень Конвенції, міжнародних гуманітарних стандартів і законів у сфері прав людини. Ця стаття в першу чергу стосується дітей, які бажають отримати статус біженця (але не обов'язково мають його). Пункт 2 статті передбачає, що для сприяння зусиллям міжнародних організацій і компетентних установ держави повинні вживати заходів для: (1) захисту та надання допомоги таким дітям і (2) виявлення батьків або інших членів сім'ї дітей біженців, щоб (3) отримати інформацію, необхідну для возз'єднання їхніх сімей. Якщо батьків або інших членів сім'ї дитини неможливо знайти, тоді (4) дитина має бути забезпечена таким самим захистом, як і будь-яка інша дитина, яка з будь-якої причини тимчасово або назавжди позбавлена сімейного оточення.

Отже, у ст. 22 зазначено, що держава зобов'язана захищати права дітей без супроводу та будь-якої іншої дитини, яка бажає отримати статус біженця, надаючи їм всю необхідну допомогу, включаючи пошук батьків та/або інших родичів, допомогу у возз'єднанні або надання їм необхідної допомоги: це неможливо без надання їм такого ж захисту, як і будь-якій іншій дитині, яка втратила сім'ю.

У Загальному коментарі № 6, який конкретно стосується ситуації дітей без супроводу, розглядається питання про становище дітей-біженців і робиться посилання на статтю 6. Стаття 31 (1) Конвенції ООН про біженців 1951 року та загальні принципи міжнародного права забороняють відповідальність і покарання дитини за незаконний в'їзд до країни, де вона бажає отримати статус біженця. Відповідно до вищезазначених норм, незаконний в'їзд або перебування дітей без супроводу або розлучених дітей є

виправданим, якщо такий в'їзд або перебування є єдиним способом запобігти порушенню... основних прав дитини [21, с. 203-204].

Країни повинні забезпечити, умови з яких діти не несли б кримінальної відповідальності лише за незаконний в'їзд або перебування. Ці положення слід брати до уваги при розробці політики щодо дітей без супроводу, особливо тих, хто є жертвами торгівлі дітьми або дитячої експлуатації.

Для дітей без супроводу батьків повинен бути призначений законний представник. Держави повинні роз'яснити адміністративні обов'язки конкретних державних установ, забезпечити дітям належний правовий захист і підтримати дітей, подавши прохання про надання притулку від їхнього імені.

Стаття 37 Конвенції про права дитини стосується заборони катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження і покарання, а також позбавлення волі. Держави зобов'язані запобігати насильству та жорстоким і нелюдським діям щодо дітей, усувати принизливе поводження шляхом зміцнення дружніх до дитини механізмів подання скарг. Якщо вирішено, що депортація відповідає найкращим інтересам дитини, держава повинна контролювати та забезпечити дотримання прав дитини після повернення до країни походження. Сьогодні в багатьох державах такої програми немає.

Комітет з прав дитини часто посилається на статтю 1 при розгляді питань, що стосуються дітей без супроводу. Стаття 37, зокрема пункт (b), який говорить: «Арешт, затримання або ув'язнення дитини є законним лише як крайній захід і протягом найкоротшого належного періоду». Зауваження загального порядку № 6 також зазначає до цього принципу, що в особливих випадках затримання дітей, умови тримання під вартою визначаються відповідно до принципу максимального захисту інтересів дитини та положень статті 1 Конвенції про права дитини. Стаття 37 Конвенції про права дитини та інші міжнародні документи, закріплюють, що усім дітям, позбавленим волі, повинні бути призначені захисниками прав людини, щоб

забезпечити дотримання їхніх прав, як це передбачено ст. 37(d) Конвенції про права дитини[23].

Стаття 40 Конвенції про права дитини також гарантує правову допомогу дітям, затриманим за порушення національного законодавства. Це правило стосується дітей без супроводу, затриманих за порушення імміграційного законодавства. Як і кілька інших статей Конвенції, ст. 40 вимагає від держави надання правової та іншої необхідної допомоги дитині. Якщо розгляд заяви про надання притулку або інше адміністративне чи судове провадження розпочато щодо дитини, яка розлучилася, або дитини без супроводу (крім опікуна), такій дитині має бути призначений законний представник.

Слід зазначити, що діти без супроводу не можуть перебувати у в'язницях та інших установах, призначених для осіб, засуджених або обвинувачених у вчиненні злочину. З цією метою Комітет ООН із захисту прав усіх трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей вирішив, що для приведення національного законодавства у відповідність до Конвенції та інших міжнародних документів нелегальні іммігранти повинні бути виключені з Переліку кримінальних правопорушень, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі. Умови (утримання) мають визначатися відповідно до принципу найкращого захисту інтересів дитини... Необхідно вжити спеціальних заходів для забезпечення дітей зручним для них житлом і, якщо реалізується лише спільне утримання, проживати окремо від дорослих. Діти без супроводу повинні бути забезпечені всіма необхідними речами, а в разі потреби – належною медичною допомогою та консультаціями психологів [24].

Отже, у справах, що стосуються дітей, які вимушено покинули місце свого законного перебування, органи влади приймаючих країн повинні враховувати інтереси дитини під час ухвалення рішень і гарантувати неповнолітньому право висловлювати свою думку, брати участь у всіх стадіях справи, отримувати переклад і консульську допомогу, правову

допомогу, юридичне представництво та право на повагу до найкращих інтересів дитини при прийнятті рішень.

1.3. Особливе значення принципу найкращих інтересів дитини в умовах вимушеної міграції

Міжнародні відносини ХХ століття відрізнялися від минулого періоду тим, що закінчення двох світових воєн завершилося створенням міжнародних міжурядових організацій (Ліги Націй та Організації Об'єднаних Націй), основним завданням яких було підтримання миру та зміцнення міжнародної безпеки на глобальному рівні. Для досягнення цього завдання були потрібні колективні зусилля нормативного, інституційного та іншого характеру в багатьох сферах, які раніше не регулювалися міжнародним правом. До такої сфери, зокрема, належав захист прав дітей.

У рамках Ліги Націй у 1924 р., як уже було раніше зазначено, було прийнято Женевську декларацію прав дитини. Ключові аспекти концептуального, нормативного та інституційного характеру знайшли закріплення у Декларації прав дитини, прийнятої ГА ООН у 1959 р. Концептуально важливим у цій Декларації є роз'яснення підстави для спеціального захисту дитини: «Дитині законом та іншими засобами має бути забезпечений спеціальний захист та надані можливості і сприятливі умови, які б розвивали її фізично, розумово, морально, духовно та у соціальному відношенні здоровим і нормальним шляхом за умов свободи і гідності» [25].

Продовження положення Декларації має важливе теоретичне значення: воно згодом стало ключовим у сфері захисту прав дитини. Декларація щодо цього говорить: «при виданні з метою законності головним міркуванням має бути найкраще забезпечення інтересів дитини» (п. 2). Згодом це положення без будь-яких змін послужило назвою одного з принципів міжнародного захисту прав дитини – принцип найкращого забезпечення інтересів дитини.

Таким чином, фіксація «інтересів дитини» (що ширше, ніж права дитини) послужила підставою бути окремим щодо самостійного об'єкту регулювання міжнародно-правових актів з прав людини. У цьому плані, дотримуючись хронології міжнародної правотворчості, відзначимо прийняту через 25 років після розробки Декларації прав дитини 1959 р. Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р., у ст. 5 якої говориться таке, що держави-учасники вживають усіх відповідних заходів з метою: ... b) забезпечити, щоб сімейне виховання включало в себе правильне розуміння материнства як соціальної функції та визнання загальної відповідальності чоловіків та жінок за виховання та розвиток своїх дітей за умови, що у всіх випадках інтереси дітей переважають [26].

У Конвенції 1979 р. зазначено, що держави-учасниці вживають усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у всіх питаннях, що стосуються шлюбу та сімейних відносин, і, зокрема, забезпечуються на основі рівності чоловіків та жінок: ... d) однакові права та обов'язки чоловіків та жінок як батьків, незалежно від їхнього сімейного стану, у питаннях, що стосуються їхніх дітей; у всіх випадках інтереси дітей переважають (ст. 16).

У цих положеннях Конвенції 1979 р. фіксуються важливі аспекти найкращого забезпечення інтересів дітей, саме: материнство, як соціальна функція; загальна відповідальність батьків за виховання та розвиток своїх дітей. Зазначимо, що у цитованих положеннях Конвенції інакше кажучи, двічі чітко фіксується одна установка про те, що всі сфери інтересів дітей є переважаючими. Вчені відзначають повсюдну фіксацію принципу найкращого забезпечення інтересів дитини, однак у різному формулюванні. Зокрема, як мета в Конвенції про захист дітей та співробітництво щодо іноземного усиновлення (Гаага, 29 травня 1993 р.) значиться, що мають бути створені гарантії того, щоб іноземне усиновлення здійснювалося в найкращих інтересах дитини та за дотримання її основних прав, визнаних міжнародним правом (ст. 1(a)). Крім того, у ст. 24 цієї Конвенції говориться, що у визнанні усиновлення може бути відмовлено в договірній державі лише

тоді, коли усиновлення явно суперечить його державній політиці, беручи до уваги найкращі інтереси дитини [27].

Як бачимо, через посилання на принцип найкращого забезпечення інтересів дитини вирішуються два складні завдання при усиновленні: скасування усиновлення та пов'язані з ним юридичні та матеріальні наслідки. Сказане підтверджується аналізом конкретних судових рішень, пов'язаних зі скасуванням усиновлення (удочеріння). Згідно з дослідженнями, проблеми у цій сфері багато в чому породжуються поспішністю та формалізмом, що характеризують підготовчу стадію процесів, процедур усиновлення (удочеріння), неякісної інформаційно-аналітичної роботи, особливо в тій її частині, яка дозволяє максимально адекватно представляти потенційні можливості усиновлювача, його сім'ї, розуміти та успішно реалізовувати найкращі інтереси дітей, що усиновлюються (удочеряються).

Принцип найкращого забезпечення інтересів дитини знайшов подальше закріплення в регіональних правозахисних актах, таких як Африканська хартія прав та основ добробуту дитини 1990 р. [28], Пакт Організації ісламського співробітництва з прав дітей в ісламі 2005 р. [29] та ін. Правовим актом, що розкриває юридичний зміст цього принципу, є Конвенція ООН про права дитини 1989 р. [30]

Конвенція ООН про права дитини 1989 р. є універсальним міжнародним договором як щодо кількості участі в ній держав-членів ООН та інших суб'єктів міжнародних відносин, так і щодо її охоплення: різні категорії жінок та їх дітей (наприклад, жінки, які відбували покарання з маленькими дітьми) діти-інваліди; діти корінних народів; діти мігрантів і т.п.).

Відповідно до п. 1 ст. 3 Конвенції про права дитини, у всіх діях щодо дітей, незалежно від того, чи здійснюються вони державними або приватними установами, які займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється найкращому забезпеченню інтересів дитини. Відповідно до цього пункту Конвенції 1989 р. у дітей з'являється

право на те, щоб їх найкращі інтереси оцінювалися та бралися до уваги як першочергове міркування при прийнятті щодо них рішень на державному або приватному рівнях. При цьому вкрай важливими є два елементи: «першочергова увага» та «найкраще забезпечення інтересів дитини».

Більше того, ця Конвенція цим не обмежується; вона містить посилання на принцип найкращого забезпечення інтересів дитини у різних контекстах: ст. 9 (розлучення з батьками); ст. 10 (возз'єднання сім'ї); ст. 18 (батьківські обов'язки); ст. 20 (позбавлення сімейного оточення та альтернативний догляд); ст. 21 (усиновлення); ст. 37 (с) (відділення від дорослих у разі позбавлення волі); ст. 40 п. 2 (b, iii) (процесуальні гарантії, включаючи присутність батьків на судовому розгляді у кримінальних справах щодо дітей-правопорушників).

Принцип найкращого забезпечення інтересів дитини зафіксовано також в обох факультативних протоколах до Конвенції про права дитини 1989 р.: у преамбулі та ст. 8 Факультативного протоколу щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії та в преамбулі, ст. 2–3 Факультативного протоколу щодо процедури повідомлень 2011 р. [31].

Комітет з прав дитини, який здійснює міжнародний контроль за виконанням державами – учасницями Конвенції про права дитини 1989 р., зазначив, що п. 1 ст. 3 Конвенції містить один із чотирьох загальних принципів Конвенції про права дитини, що регулює тлумачення та реалізацію всіх прав дитини. Цей Комітет застосовує принцип найкращого забезпечення інтересів дитини як концепцію, що розвивається, яка вимагає проведення оцінки відповідно до конкретного контексту – про це говорять узагальнюючі акти Комітету, які приймаються у формі зауважень загального порядку.

Безумовно, окремого дослідження заслуговує вивчення взаємозв'язку принципу найкращого забезпечення інтересів дитини з іншими трьома загальними принципами Конвенції. Однак тут обмежимося лише

констатацією того, що три інші загальні принципи повинні реалізовуватися з урахуванням принципу найкращого забезпечення інтересів дитини.

Комітет з прав дитини у зауваженні загального порядку № 12 наголошує на нерозривному взаємозв'язку між положеннями пункту 1 ст. 3 та ст. 12 Конвенції, вказуючи, що ці дві статті доповнюють одна одну: перша націлена на забезпечення найкращих інтересів дитини, а друга визначає порядок заслуховування думок дитини або дітей та їх відображення у будь-яких питаннях, які стосуються дитини, включаючи оцінку її найкращих інтересів. Водночас Комітет особливо наголошує, що пункт 1 ст. 3 не може коректно застосовуватись у разі недотримання вимог ст. 12. У свою чергу, ст. 3 підкріплює функціональний характер ст. 1, підвищуючи визначальну роль дітей при винесенні будь-яких рішень, що зачіпають їх життя [21, с. 90].

У правозастосовній практиці на універсальному рівні принцип найкращого забезпечення прав дитини було застосовано у 2014 р. Тоді Комітет ООН з прав дитини розглянув скаргу, в якій позивач А.Х.А. (Abdul-Namid Aziz, громадянин Гани, народився 24 липня 1994 р.), представлений адвокатом Альбером Паресом Касановою з адвокатської контори «Collectiu Iuris» та асоціації «Associació Noves Vies», стверджував, що він є жертвою порушення державою-учасницею (Гана) його прав за ст. 3 (принцип найкращого забезпечення інтересів дитини) у поєднанні зі ст. 18 (2) та 20 (1) та за ст. 8, 20, 27 та 29 Конвенції. У заяві А.Х.А. виклав факти у такому вигляді. Після прибуття до Іспанії він був представлений поліцією як неповнолітній мігрант. 24 жовтня 2010 р. Головне управління із захисту дітей та підлітків Іспанії розпочало розгляд справи щодо визнання, що автор скарги виявився покинутим і потребує захисту з боку державної влади. Однак медичні обстеження показали, що йому було, принаймні, 19 років. Відповідно, 16 листопада 2010 р. автора було поінформовано Головним управлінням, що він не має права на державний захист, бо він, як було встановлено, є дорослим[32].

Автор оскаржив рішення Головного управління в барселонському суді першої інстанції № 18. Він стверджував, що є неповнолітнім, а датою його народження є 24 липня 1994 р., як зазначено у його свідоцтві про народження та в паспорті, виданому консульством Гани в Мадриді 21 грудня 2012 р., і що цим він має право на державний захист. 22 липня 2011 р. суд відхилив його клопотання. Автор подав апеляцію на рішення суду №18. 5 жовтня 2011 р. барселонський Провінційний суд відхилив апеляцію автора. 5 жовтня 2012 р. він подав ще й касаційну скаргу до Верховного суду. 17 вересня 2013 р. Верховний суд визнав таку скаргу неприйнятною [32, с. 7].

Суть скарги: автор стверджував, що держава-учасниця порушила його права за ст. 3 у поєднанні зі ст. 18 (2) та 20 (1) та за ст. 8, 20, 27 та 29 Конвенції про права дитини. Автор скаржився, що влада довільно відмовилася визнати його неповнолітнім і проігнорувала дату народження, зазначену у його паспорті, хоча влада ніколи не заперечувала дійсність цього документа. Медичні обстеження, проведені владою з метою встановлення його віку, не проводилися досвідченим лікарем, і не потребували відповідної технології та тестів для оцінки віку. Крім того, автор доводив, що медичні тести з метою визначення віку людини повинні проводитися тільки в тому випадку, коли людина не має документації, що вказує її дату народження. Рішення влади держави-учасниці позбавило автора його права на державний захист як неповнолітнього, завдавши йому шкоди, що триває [32, с. 9].

Розглядаючи питання про прийнятність скарги відповідно до правила 20 Правил процедури в рамках Факультативного протоколу щодо процедури повідомлень, Комітет з прав дитини прийняв до відома такі твердження автора: 16 листопада 2010 р. Головне управління захисту дітей та підлітків встановило, що він не є неповнолітнім, та інформувало його, що він не має права на захист як дитина; згодом усі судові апеляції проти цього рішення було відхилено; та 17 вересня 2013 р. Верховний суд визнав неприйнятною його касаційну скаргу [33].

Комітет зазначив, що всі факти, згадані у повідомленні, включаючи судові рішення щодо останньої інстанції, відбулися до 14 квітня 2014 р. – до дати набрання чинності Факультативним протоколом для держави-учасниці. Відповідно, Комітет зробив висновок, що, згідно зі статтею 7 (g) Факультативного протоколу, розгляд цього повідомлення забороняє йому *ratione temporis*. Тому Комітет ухвалив: визнати повідомлення неприйнятним за статтею 7 (g) Факультативного протоколу; перепроводити це рішення автору повідомлення та в порядку інформації державі-учасниці.

Таким чином, Комітет з прав дитини під час розгляду своєї першої скарги визнав її непринятною, що не дозволило Комітету розпочати розгляд скарги по суті. Разом з тим, у даній справі розглядалося питання про шкоду, що триває, до моменту подачі А.Х.А. скарги до Комітету, що могло стати основою для розгляду скарги. Більше того, позивачем у процесі розгляду було піднято низку ключових аспектів, пов'язаних з розвитком принципу найкращого забезпечення інтересів дитини [32, с. 12].

В рамках цього дослідження нам є вкрай важливим розглянути підготовчі матеріали до Конвенції про права дитини, щоб простежити, яким чином у часі нормативно викристалізовувався принцип найкращого забезпечення інтересів дитини та які були позиції держав, міжнародних організацій та інших щодо значення цього принципу у правозахисній сфері.

Таким чином, підготовчі матеріали є важливими засобами для тлумачення міжнародних договорів, у т.ч. для з'ясування змісту принципу найкращого забезпечення інтересів дитини, закріпленого у Конвенції про права дитини 1989 р. Підготовчі матеріали у праві міжнародних договорів іменуються як “*travaux preparatoires*” (франц.), що означає офіційні документи переговорів щодо створення міжнародних договорів. Зважаючи на важливість, *travaux preparatoires* нерідко підлягають публікації або розміщуються для громадськості на веб-сайтах, створених для конкретного договору (наприклад, Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 р.) або на веб-сайті Організації Об'єднаних Націй. *Travaux preparatoires*

бувають надзвичайно корисними у з'ясуванні намірів сторін під час створення договору. Обставини укладення міжнародного договору, включаючи політичні, соціальні та інші чинники, можуть бути корисні при їх тлумаченні.

З урахуванням сказаного звернемося до процесу розробки та ухвалення Конвенції про права дитини. Слід наголосити, що внаслідок тривалих переговорів Конвенція про права дитини була прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН 20 листопада 1989 р., історичним приводом для висування ініціативи з розробки проекту конвенції про права дитини стала підготовка до 20-ї річниці прийняття Декларації ООН з прав дитини 1979 р., який був проголошений Генеральною Асамблеєю ООН «Міжнародним роком дитини». Саме тоді Польща (Польська Народна Республіка) виступила з ініціативою щодо розробки універсальної конвенції про права дитини [34].

Польський уряд представив проект конвенції Комісії ООН з питань прав людини (КСПЛ, з 2006 р. вона замінює Раду з прав людини (СПЛ)) з проханням включити це питання до її порядку денного. Зазначимо, що цим не обмежилася активність Польщі: за 11 років вона своїм постійним зусиллям спромоглася довести процес узгодження тексту конвенції до логічного кінця. У цьому контексті слід також зазначити, що Польща зробила і продовжує здійснювати істотний внесок у захист прав дітей на міжнародному рівні [35].

Таким чином, у результаті стаття 3, як частина проекту конвенції про права дитини, була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у своїй резолюції 44/25 від 20 листопада 1989 р. Дана стаття, викладена у трьох пунктах, встановлює [36]:

1. У всіх діях щодо дітей, незалежно від того, чи робляться вони державними чи приватними установами, які займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється найкращому забезпеченню інтересів дитини.

2. Держави-учасниці зобов'язуються забезпечити дитині такий захист та турботу, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права та обов'язки її батьків, опікунів або інших осіб, які несуть за неї відповідальність за законом, і з цією метою приймають усі відповідні законодавчі та адміністративні заходи.

3. Держави-учасниці забезпечують умови за яких, установи, служби та органи, відповідальні за піклування про дітей або їх захист, відповідали нормам, встановленим компетентними органами, зокрема у сфері безпеки та охорони здоров'я та з точки зору чисельності та придатності їх персоналу, а також компетентного нагляду.

На тлі сказаного щодо роботи за погодженням ст. 3 Конвенції про права дитини, в якій знайшов закріплення принцип найкращого забезпечення інтересів дитини, слід зазначити, що загалом робота за багатьма іншими статтями Конвенції проходила відносно узгоджено.

Коли здавалося, що консенсусу нарешті було досягнуто з конкретних питань, делегати низки держав або представники міжнародних організацій несподівано поверталися до спірних моментів. Визначення дитини (стаття 1 Конвенції) було найспірнішим із усіх, що викликало великий резонанс і суперечки. Прихильники погляду, що права дитини набуваються з моменту зачаття, наполягали на включенні цього положення до тексту Конвенції. Інші стверджували, що мета Конвенції полягає у захисті дитини після народження. У результаті було досягнуто домовленості про включення до преамбули Конвенції положень Декларації прав дитини 1959 р. про те, що дитина потребує спеціальної охорони та піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження. А визначення дитини дане для цілей цієї Конвенції, і під нею слід розуміти кожну людську істоту до досягнення 18-річного віку [37].

Обговорення статті 17 щодо ролі засобів масової інформації супроводжувалося характерним зіткненням між двома конкуруючими підходами: одні передбачали вільний потік інформації, а інші – захист

дитини від інформації та матеріалів, що завдають шкоди її благополуччю. У результаті було прийнято першу позицію [38].

Сьогодні Конвенція про права дитини є найбільш ратифікованим міжнародним договором з прав людини. Загалом налічується понад 530 ратифікаційних грамот за Конвенцією та трьома факультативними протоколами до неї – це явна ознака майже абсолютної прихильності до того, щоб права дітей дотримувалися в усьому світі [39].

Важливо, що сьогодні міжнародно-правовий режим, основу якого становить Конвенція з прав дитини 1989 р., еволюціонує. У рамках Комісії ООН з прав людини було розроблено та прийнято два факультативні протоколи до Конвенції: Факультативний протокол про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 25 травня 2000 р., набрав чинності 12 лютого 2002 р.) [40] та Факультативний протокол про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії (прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 25 травня 2000 р., набрав чинності 18 січня 2002 р.) [41].

У рамках Ради з прав людини ООН, яка замінила у 2006 р. Комісію ООН з прав людини, було розроблено третій факультативний протокол щодо процедури повідомлень, який дозволив дітям звертатися до Комітету з прав дитини зі скаргами щодо порушень їх прав, закріплених у Конвенції та перших двох факультативних протоколах до неї. Третій факультативний протокол до Конвенції був прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН і відкритий для підписання в лютому 2012 р., і набрав чинності 14 квітня 2014 р. після його ратифікації десятьма державами-учасницями [42].

З моменту прийняття Конвенції про права дитини було запропоновано лише одну поправку, і цей факт, безумовно, свідчить про високий професіоналізм та кваліфікацію її розробників. Поправка передбачала заміну слова «десять» словом «вісімнадцять» у статті 43, пункт 2 Конвенції. «Десять» – це кількість експертів, які обираються до Комітету з прав дитини з метою розгляду прогресу, досягнутого державами-учасницями виконання

зобов'язань, прийнятих ними відповідно до норм Конвенції, а також її двох факультативних протоколів. Комітет, що складається з десяти осіб, вже не міг розглядати велику кількість періодичних доповідей держав-учасниць. Таким чином, виправлення вимагало збільшити кількість експертів Комітету. Поправка набула чинності 18 листопада 2002 р. [43].

Отже, незважаючи на ці позитивні моменти впливу Конвенції про права дитини, ми не можемо стверджувати, що її застосування вже призвело до значного покращення реального стану дітей у всьому світі. Як зазначено Генеральною Асамблеєю ООН у її резолюції 44/25, становище дітей у багатьох частинах світу залишається критичним внаслідок неадекватних соціальних умов, стихійних лих, збройних конфліктів, експлуатації, неписьменності, голоду та інвалідності. Заклик Генеральної Асамблеї ООН, що права дітей потребують особливого захисту та постійного вдосконалення становища дітей у всьому світі» залишається актуальним питанням порядку денного держав та міжнародних правозахисних структур [44].

Вочевидь, що у справі поліпшення становища дітей повсюдно значної ролі може відіграти суворе і всебічне дотримання принципу найкращого забезпечення інтересів дитини.

РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ ЗА УМОВ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ НА УНІВЕРСАЛЬНОМУ РІВНІ

2.1. Міжнародно-правовий захист дітей-біженців

На Організацію Об'єднаних Націй її Статутом покладено функції розвитку міжнародного співробітництва, заохочення та розвитку «поваги до прав людини для всіх, без різниці раси, статі, мови та релігії» (ст. 1, п. 3) [45]. Важливими напрямками діяльності ООН є: розробка міжнародних стандартів у галузі прав людини; створення спеціальних міжнародних органів для заохочення та реалізації цих прав; контроль за дотриманням державами міжнародних зобов'язань у галузі прав людини. Принциповим кроком у формуванні механізму міжнародного захисту прав біженців стало прийняття Статуту Управління Верховного комісара у справах біженців (УВКБ ООН) у резолюції Генеральної Асамблеї ООН 428 (V) [46].

Забезпечення міжнародного захисту біженців шляхом сприяння у підписанні та ратифікації міжнародних конвенцій щодо захисту біженців, а також спостереження за виконанням міжнародних конвенцій щодо захисту біженців доручено УВКБ ООН на основі визнання того становища, що ефективність координації заходів, що вживаються для вирішення проблеми біженців, залежить і від Верховного комісара (5, Преамбула).

Світ, що швидко і часто непередбачено розвивається, висуває перед міжнародним співтовариством нові складні завдання. Громадянські війни, збройні конфлікти, етнічні зіткнення, національно-визвольна боротьба охопили останні десятиліття багато регіонів планети, викликали масові переміщення людей до інших країн. Формально нові мільйони біженців не підпадали під компетенцію УВКБ ООН. Незважаючи на це, УВКБ ООН, керуючись гуманітарними цілями, надавала різноманітну допомогу таким категоріям вимушених мігрантів. Генеральна Асамблея ООН у резолюції 1167 від 20 листопада 1957 р. [47] вперше уповноважила Верховного комісара на надання допомоги біженцям, які «не відповідали повністю

визначенню Статуту, але їхнє становище викликало занепокоєння світової спільноти» [10]. Починаючи з 70-х років у резолюціях Генеральної Асамблеї до біженців відносяться як особи, депортовані владою з держави проживання, так і переміщені всередині країни, що стало частим явищем за умов громадянських воєн чи внутрішніх конфліктів. У 1976 р. було схвалено новий напрямок діяльності УВКБ ООН - допомога біженцям-жертвам стихійних лих. Відповідно до змін у світі Генеральна Асамблея розширювала мандат УВКБ ООН [48].

Діяльність УВКБ ООН щодо забезпечення захисту та допомоги дітям-біженцям є найважливішою складовою його мандату. З метою забезпечення дітям-біженцям більше захисту та турботи УВКБ ООН схвалило документ під назвою «Політика УВКБ ООН щодо дітей-біженців», який був затверджений Виконавчим комітетом УВКБ ООН у жовтні 1993 р. [49].

Цей напрямок є логічним наступним кроком у діяльності УВКБ ООН на користь дітей-біженців. За кілька років Виконавчий комітет Програми Верховного комісара ухвалив низку висновків та рішень з проблем дітей-біженців. У 1988 р. були опубліковані Рекомендації УВКБ ООН щодо дітей-біженців, куди включені міжнародні норми щодо допомоги та захисту дітей-біженців, основні положення висновків Виконавчого комітету та технічні рекомендації Робочої групи УВКБ ООН з питань дітей-біженців. У підготовці цього документу брали участь багато неурядових організацій (НУО) та низка спеціалізованих установ ООН [50].

У світлі досвіду використання Рекомендацій, а також подій, що відбулися за цей період, розробка всеосяжної політики щодо роботи УВКБ ООН з дітьми-біженцями є досить своєчасною. Конвенцією ООН про права дитини, ухваленою в 1989 р., закріплено стандарти, що стосуються прав усіх дітей, включаючи дітей-біженців. За останні роки УВКБ ООН довелося виконувати нові функції у зв'язку з низкою безпрецедентних надзвичайних ситуацій, коли становище дітей було особливо критичним. В основі

Рекомендацій лежить усвідомлення того, що діти-біженці потребують особливого захисту та допомоги.

Хоча така політика передбачає обов'язкові дії передусім з боку персоналу УВКБ ООН, передбачається, що вона має служити керівництвом для всіх, хто займається проблемами дітей-біженців: урядів, органів системи ООН, міжнародних та національних неурядових організацій та організацій самих біженців. У цьому полягає суть політики, спрямованої на зміцнення спільних дій усіх сторін щодо забезпечення захисту та допомоги дітям-біженцям [51].

Безпека та благополуччя дітей-біженців піддаються набагато більшій загрозі, ніж безпека та благополуччя багатьох інших дітей. Раптове виникнення надзвичайних обставин, що супроводжується насильством, руйнація сім'ї та соціальних структур, гостра нестача засобів існування у більшості біженців - усе це серйозно відбивається на фізичному та психологічному благополуччі дітей-біженців. Маленькі діти раніше і частіше стають жертвами насильства, хвороб, недоїдання, якими супроводжуються міграція населення. Розпад сім'ї та порушення звичного способу життя внаслідок надзвичайних обставин, а також пошуки виходу зі становища негативно позначаються на дітях-біженцях різного віку [52].

Тому допомога, необхідна для задоволення їх матеріальних та соціальних потреб, найчастіше означає надання підтримки їхнім сім'ям та спільноті біженців загалом.

УВКБ ООН прагне вирішувати проблеми дітей-біженців у контексті сім'ї та спільноти біженців. Благополуччя дитини тісно пов'язане зі здоров'ям і безпекою особи, яка безпосередньо піклується про неї, а в більшості випадків такою особою є її мати. УВКБ ООН поряд з наданням необхідної допомоги прагне зміцнювати здатність сімей біженців самим задовольняти свої потреби, активізувати участь жінок та покращувати їхнє становище, що значною мірою сприятиме благополуччю їхніх дітей. Для покращення умов життя дітей-біженців УВКБ ООН прагне забезпечити ефективне виконання

положень, що містяться в таких документах, як «Політика Верховного комісара щодо жінок-біженців» [15, с. 306-307] та Рекомендації УВКБ ООН щодо захисту жінок-біженців. Політика Верховного комісара щодо дітей та жінок представляє дві нерозривні частини єдиного цілого, тому виконання всіх рекомендацій потребує постійної координації. Крім того, компоненти політики, що стосується дітей-біженців, як правило, знаходять відображення у загальній програмі захисту та допомоги щодо біженців загалом [53].

У підході УВКБ ООН дитина розглядається в контексті сім'ї та суспільства в цілому, причому особлива увага приділяється потребам розвитку дитини, з урахуванням її статі та особливостей культурного середовища, специфічним потребам одиноких дітей, а також конкретним проблемам, що виникають у ході репатріації та реінтеграції.

Головна мета Рекомендацій – забезпечити дітям-біженцям необхідний захист та турботу. Рекомендації поєднують у собі концептуальний погляд на права дитини та програму діяльності УВКБ ООН, спрямовану на забезпечення захисту та допомоги дітям-біженцям [54].

У Рекомендаціях міститься достатньо інформації для надання нового стимулу благородній справі захисту прав дітей-біженців у повній відповідності до Конвенції про права дитини: «У всіх діях щодо дітей: першочергова увага приділяється найкращому забезпеченню інтересів дитини» (ст. 3); держави повинні забезпечувати права кожної дитини, яка перебуває «в межах їхньої юрисдикції, без будь-якої дискримінації» (ст. 2).

Значення міжнародних договорів для дітей-біженців у тому, що вони встановлюють норми. Коли держава ратифікує договір, його уряд приймає перед міжнародним співтовариством зобов'язання дотримуватися у своїй діяльності встановлених у договорі норм.

Конвенцією про статус біженців 1951 р. [15] і Протоколом, що стосуються статусу біженців 1967 р. встановлено норми, які однаково застосовуються і до дітей, і до дорослих: 1) дитина, яка зазнає цілком обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань в силу будь-якої із

зазначених причин, є біженцем; 2) дитина, яка має статус біженця, не може примушуватись до повернення в країну свого походження (принцип відмови від примусового повернення); 3) немає відмінностей між дітьми та дорослими у питаннях соціального забезпечення та законних прав [56].

В одній із статей Конвенції закріплені норми, які особливо важливі для дитини: біженцям має надаватися той самий правовий статус, що й громадянам країни, в якій вони перебувають, для здобуття нормальної освіти, та забезпечуватися становище, «не менш сприятливе» для здобуття середньої освіти, ніж те, яким користуються іноземці, які є біженцями (ст. 22).

Міжнародний договір, у якому встановлено більшість норм, що стосуються дітей, - це Конвенція про права дитини 1989 [15]. Хоча Конвенція не є договором про біженців, вона поширюється і на дітей-біженців, оскільки всі закріплені в ній права повинні гарантуватися всім особам віком до 18 років (ст. 1) без дискримінації (ст. 2).

Значення Конвенції про права дитини для дітей-біженців у тому, що нею встановлюються всеосяжні норми. У документі охоплено практично всі аспекти життя дитини – від прав на охорону здоров'я та освіту до соціальних та політичних прав. Деякі норми мають конкретний характер, наприклад положення про відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (стст. 37, 40), усиновлення (ст. 21), права сім'ї (стст. 5, 9, 14.2).

Право на охорону здоров'я (ст. 24), право на освіту (ст. 28) і право на відповідний рівень життя (ст. 27) вважаються правами, що «розвиваються» ("progressive rights"), оскільки їх реальне наповнення зростає в міру економічного розвитку держави. Тим не менш, ці соціальні права не просто принципи або абстрактні цілі. Це дійсно права, тому заборона дискримінації (ст. 2) означає, що будь-які блага, що надаються державою дітям, які є її громадянами, повинні забезпечуватися всім дітям, включаючи біженців, що знаходяться на території цієї держави.

Конвенція про права дитини набула такої великої значущості для дітей-біженців через майже загальну її ратифікацію (155 державами до березня 1994 р., 191 державою станом на 6 травня 1998 р.) [56].

З нормами, встановленими Конвенцією, погодились країни у всіх регіонах світу, незалежно від чисельності їхнього населення, розмірів території, рівня економічного розвитку. Ці країни представляють усі форми політичного устрою та всі релігії світу. У силу загального характеру її норм Конвенція є потужним засобом у боротьбі за їхнє втілення в життя, бо жодна країна не зможе виправдати невиконання загальних норм посиленнями на свою своєрідність.

Майже загальна ратифікація Конвенції про права дитини має велике значення і з інших причин. Якщо будь-яка держава стала її учасницею, але при цьому не приєдналася до договорів з проблем біженців, то в цьому випадку Конвенція про права дитини може бути головною опорою у справі захисту дітей-біженців. Навіть якщо якась держава не ратифікувала Конвенцію, УВКБ ООН наполягає на її виконанні через загальний характер закріплених у ній норм [57].

УВКБ ООН використовує Конвенцію про права дитини також і у своїй власній діяльності, розглядаючи ці права як принципи. У документі «Політика УВКБ ООН щодо дітей-біженців» зазначено, що Конвенція про права дитини є нормативною основою для дій УВКБ ООН (п. 17). Відповідно до одного з принципів цієї політики в усіх діях щодо дітей-біженців повинні в першу чергу враховуватися права людини дитини, особливо її найкращі інтереси (п. 26а).

У 1990 р. Всесвітня зустріч на найвищому рівні на користь дітей схвалила Декларацію про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей та План дій щодо здійснення Декларації. У вказаних документах були сформульовані важливі нормативні цілі у сфері охорони здоров'я та освіти дітей. Для реалізації цих цілей держави були покликані розробити національні плани дій, у яких діти-біженці мають зараховуватись до категорії

«дітей, які перебувають у особливо тяжких умовах». Незважаючи на те, що Декларація та План дій, на відміну від договорів, не встановлюють норми, їхнє широке схвалення - важливий крок уперед з метою вдосконалення міжнародної системи захисту прав дітей [58].

Головною особливістю Конвенції про права дитини і те, що у ній дитині надаються права. Зазвичай маються на увазі не так юридичні права дитини, як потреби, які необхідно задовольнити. Завдяки Конвенції діти набули міжнародно визнаних прав людини.

Незважаючи на те, що права, закріплені в Конвенції, охоплюють практично всі сторони життя дитини, серед них виділяються три фундаментальні права, які можна розглядати як основу всієї Конвенції про права дитини. Це принцип «найкращих інтересів», захист від дискримінації та право на участь. Ці три права настільки важливі і взаємопов'язані, що найчастіше їх розглядають як «трикутник прав». Вони посилюють значення один одного, сприяючи досягненню головної мети - забезпечити «виживання та розвиток» дитини (ст. 6) відповідно до принципу «найкращих інтересів». Принцип «найкращих інтересів» має два основні практичні застосування: по-перше, політика уряду і, по-друге, рішення, що приймаються щодо дитини на індивідуальній основі [59].

У статті 3 Конвенції про права дитини міститься вимога про те, щоб «в усіх діях щодо дітей» держава першочергову увагу має приділяти «найкращому забезпеченню інтересів дитини». Від держави також вимагається вивчення наслідків будь-яких дій, які можуть торкнутися інтересів дітей. Оскільки інтереси дитини не завжди повністю збігаються з інтересами дорослих, а часом навіть суперечать їм, держава має чітко розділяти інтереси різних груп населення.

При прийнятті рішення щодо окремої дитини її найкращі інтереси мають стати як мінімум предметом першочергової уваги. У деяких випадках інтереси благополуччя дитини переважають інші. Наприклад, якщо дитина піддається жорстокому поводженню або про неї не дбають, вона може бути

розлучена зі своїми батьками, якщо це «необхідно у найкращих інтересах дитини» (ст. 9). Коли йдеться про усиновлення, «найкращі інтереси дитини» повинні враховуватися в першочерговому порядку (ст. 21). У кожному з таких випадків необхідним є ретельний аналіз наслідків для тих чи інших дій. Ця ж вимога пред'являється до підготовки політичних рішень. Відмінність підходу в конкретних випадках полягає в тому, що відповідно до положень Конвенції інтереси благополуччя дитини мають переважати інтереси дорослих.

Для визначення найкращих інтересів дитини беруться до уваги багато факторів, у тому числі «бажаність наступності» у питаннях мови та культури (ст. 20), збереження сімейних зв'язків та громадянства (ст. 8), а також побажання самої дитини, які необхідно розглядати у відповідності до її «віку та зрілості» (ст. 12). При цьому мета повинна полягати в тому, щоб забезпечити дитині можливість «рости у сімейному оточенні, в атмосфері щастя, кохання та розуміння» (Преамбула). Часто важко визначити найкращі інтереси дитини. Може статися так, що жодне рішення не буде очевидним і беззастережно правильним.

Принцип «найкращих інтересів» проходить червоною ниткою через текст Конвенції про права дитини. Кожна її стаття - своєрідна варіація на тему про найкращі інтереси дитини [60].

У статті 2, присвяченій захисту від дискримінації, міститься заклик до держав поважати та забезпечувати всі права, передбачені цією Конвенцією, за кожною дитиною, яка перебуває в межах їх юрисдикції, без будь-якої дискримінації, незалежно від: національного, етнічного або соціального походження дитини : або будь-яких інших обставин. Іншими словами, кожна дитина, яка перебуває в межах юрисдикції держави, має всі права, передбачені Конвенцією, незалежно від її громадянства, імміграційного статусу або будь-яких інших обставин. Діти-біженці, діти, які шукають притулку, а також ті, яким у ньому відмовлено, наділені всіма правами, передбаченими Конвенцією.

Статтею 12 Конвенції про права дитини закріплено, що держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати свої власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага відповідно до віку та зрілості дитини. Майже у кожній статті Конвенції тим чи іншим чином зачіпаються різні сторони участі дитини у житті суспільства. Участь може виражатися у різних формах. Наприклад, участь у соціальних відносинах сім'ї (стст. 7.1 та 10) та життя спільноти (стст. 15 та 17), а також участь у суспільному житті осіб з особливими потребами, таких як діти-інваліди (ст. 23). Участь дітей у підготовці та прийнятті рішень допомагає дорослим робити правильніший вибір, оскільки це дає їм можливість краще зрозуміти думки, почуття та потреби дітей. Участь відповідає також потребам розвитку самої дитини. Саме шляхом особистої участі діти вчаться приймати рішення, знаходять впевненість у собі та вміння правильно використовувати набутий досвід. Коли діти підростають та дорослішають, вони беруть все більшу участь у процесі прийняття рішень.

Незважаючи на те, що Конвенція про права дитини наділяє дітей особистими правами, вона також підкреслює значення взаємозв'язків. Благополуччя дитини та можливість реалізації нею своїх прав залежать від сім'ї та від усієї громади. У Конвенції визнається значення сім'ї як основного осередку суспільства, а права дитини розглядаються в контексті прав та обов'язків батьків (стст. 5, 14, 18 та ін.). Незмінно визнається також важливість спільноти (громади) (стст. 5, 13, 14, 15, 20, 29, 30).

Найкращий спосіб надання допомоги дітям-біженцям – це допомога їхнім сім'ям, а найкращий спосіб допомогти сім'ї – надати допомогу всій громаді. Цією ідеєю проникнуть документ «Політика УВКБ ООН щодо дітей-біженців». Програми УВКБ ООН, як правило, націлені на допомогу сім'ї, що дасть їй можливість захистити і оточити турботою своїх дітей, а також надання допомоги громаді, яка, підтримуючи сім'ю, тим самим забезпечує захист дитини [61].

Незалежно від того, на підставі якого закону дитина звертається з проханням про надання притулку, її клопотання має бути розглянуте відповідно до певної процедури. У таких випадках використовуються три основні методи: прийняття рішення щодо групи осіб; прийняття рішення щодо клопотання дорослого; прийняття рішення на основі клопотання самої дитини.

Рішення щодо групи осіб приймається у випадках, коли біженців так багато, що приймати рішення щодо кожної окремої особи неможливо. У цьому випадку держава може надати статусу біженців всій групі в цілому. Таким чином, кожна дитина у групі автоматично набуває статусу біженця.

Коли глава сім'ї набуває статусу біженця, звичайною практикою держав є надання статусу біженців усім його утриманцям. На практиці утриманцями вважають тих осіб, які живуть єдиним будинком із родичами. Ця вимога не міститься в жодній статті міжнародних документів, що стосуються біженців, проте держави йдуть на це з метою збереження єдності сім'ї. Коли дитина перебуває під опікою одного або обох батьків, застосовність принципу єдності сім'ї не викликає сумнівів, і в більшості випадків дитина, яка перебуває на утриманні батьків, отримує той же статус, що і вони. Однак, якщо дитина перебуває під опікою не батьків, а інших родичів, держава може не розглядати їх як сім'ю. У цьому випадку може виникнути необхідність, щоб кожен із них, у тому числі й сам дитина, подав клопотання від власного імені. У результаті родичі можуть набути статусу біженців через наявність у них цілком обґрунтованих побоювань, тоді як клопотання дитини може бути відхилено [62].

Хоча у багатьох країнах є встановлений порядок надання статусу біженця, зазвичай у ньому не враховується особливе становище несупроводжуваних дітей [18, с. 18].

Клопотання про збереження єдності сім'ї може також бути подане дитиною, яка перебуває під опікою особи, яка не є її родичем, у тому випадку, якщо їхні стосунки можна прирівняти до сімейних. У деяких

випадках у клопотанні ці відносини характеризуються як усиновлення на неофіційній чи традиційній основі або де-факто.

Оскільки діти є самостійними суб'єктами права, їх інтереси мають представляти дорослі. У деяких випадках це завдання доручається особам, які ретельно відібрали з числа біженців. З огляду на особливу вразливість дітей довгострокові вирішення проблем з урахуванням їх найкращих інтересів можуть бути знайдені після визначення статусу конкретної дитини. У всіх випадках УВКБ ООН прагне домогтися рішення, що найкраще відповідає інтересам дитини.

Відповідно до статті 24 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та статті 7 Конвенції про права дитини кожна дитина реєструється відразу після народження та з моменту народження має право на набуття громадянства. Реєстрація народження вкрай необхідна для точного встановлення місця та дати народження, оскільки з цього моменту набирають чинності певні права, у тому числі права, що залежать від громадянства та особистого статусу. Ці основні права людини можуть порушуватися щодо біженців, якщо не приділяється особливої уваги забезпеченню дитини необхідними документами [63].

Кожна дитина-біженець повинна розглядатися як громадянин країни перебування, яке вона отримала на законній підставі або має на це право, у тому числі шляхом натуралізації. УВКБ ООН сприяє вживанню всіх можливих заходів з метою скорочення безгромадянства та одночасно надає допомогу особам без громадянства, включаючи дітей, у здійсненні їхніх прав.

Дитина без громадянства позбавлена гарантованого захисту з боку будь-якої держави. Її основні права, юридичний статус та безпека в країні проживання або виїзд за її межі залежать від волі державних органів цієї країни. Іноді безгромадянство є наслідком навмисної державної політики не надавати громадянства дітям, народженим у сім'ях біженців. Це також може бути результатом колізії законодавчих актів з питань громадянства різних

держав. У деяких країнах громадянство надається дітям, народженим на їх території (принцип *jus solis*), тоді як в інших громадянство надається виключно дітям, народженим від громадян цієї країни (принцип *jus sanguinis*). Таким чином, наприклад, дитина, народжена в сім'ї біженців у країні, що дотримується принципу *jus sanguinis*, у випадку, коли це стосується вихідців із країн, де застосовується принцип *jus solis*, може не отримати громадянства ні тієї, ні іншої країни [64].

Відповідно до статті 1(A)(2) Конвенції про статус біженців 1951 р. та/або пункту 6(A)(ii) свого Статуту УВКБ ООН [13] офіційно наділено повноваженнями повною мірою представляти інтереси осіб без громадянства та біженців. У державах, що приєдналися до Конвенції 1951 р. та Конвенції ОАЕ 1969 р. про деякі аспекти проблем біженців в Африці [65], особам без громадянства також мають забезпечуватися права, зафіксовані у цих міжнародних актах. Крім того, відповідно до рішення Генеральної Асамблеї ООН, згідно зі статтею 11 Конвенції про скорочення безгромадянства 1961 р., на УВКБ ООН покладено особливу відповідальність як на орган, куди мають звертатися за допомогою особи без громадянства у справах, пов'язаних із скороченням безгромадянства [66].

Частиною загальної стратегії мають стати ініціативи, спрямовані на скорочення безгромадянства та пом'якшення його наслідків. У рамках цієї діяльності доцільно пропагувати приєднання до конвенцій з питань безгромадянства - Конвенції про статус апатридів 1954 р. [67] і Конвенції про скорочення безгромадянства 1961 р. [66, с. 8].

Отже, УВКБ ООН використовує норми Конвенції про права дитини у всіх аспектах своєї діяльності, говорить мовою прав дитини та підкреслює значення «трикутника прав» - дотримується принципу забезпечення «найкращих інтересів», захисту від дискримінації та права на участь.

Відстоювання принципів Конвенції, зрозуміло, не повинно полягати лише в буквальному дотриманні її юридичних норм. Кожне із прав, закріплених у Конвенції, включено до неї саме тому, що вона відповідає

потребам розвитку дитини. Щоб досягти успіхів у практичній роботі, необхідно звертатися до серця людей, до їхнього природного бажання захистити дітей, апелювати до почуття справедливості. У цьому - запорука успіху у практичному вирішенні проблем.

Конвенція про права дитини, «Політика УВКБ ООН щодо дітей-біженців», Рекомендації УВКБ ООН щодо дітей-біженців – не лише правові документи. Це моральна позиція та практичні керівництва у благородній справі забезпечення благополуччя дітей-біженців.

2.2. Міжнародно-правовий захист внутрішньо переміщених дітей

Сьогодні в світі немає більш уразливої дитини, ніж дитина, переміщена всередині країни внаслідок збройного конфлікту, змушена залишити дім і громаду. Вони не тільки бояться за своє життя, коли тікають у пошуках безпеки, але часто стикаються зі злочинністю, оскільки їхні родини шукають засобів для виживання. Вони піддаються високому ризику бути завербованими в якості солдатів і часто піддаються сексуальному насильству або іншому насильству з боку недобросовісних дорослих, іноді навіть з боку працівників гуманітарних організацій або миротворців, посланих для їх захисту. Іноді в хаосі війни та втечі діти-переміщені особи розлучаються зі своїми родинами і, не маючи можливості вказати, звідки вони походять, опиняються самі на вулицях, уразливі до найгірших форм жорстокого поводження, або поміщаються в дитячі будинки, де немає ресурсів і часто , здається, надії. Ці діти відчайдушно потребують захисту та допомоги, яка має надходити насамперед від національних органів влади, але також і від міжнародної спільноти [68].

Діти, які є внутрішньо переміщеними особами мають права, як і всі інші діти. Ці права чітко гарантовані та міцно закріплені у великій сукупності норм міжнародного права, зокрема, у міжнародному праві прав людини та міжнародному гуманітарному праві.

Права людини – це свободи та гарантії, якими має право користуватися кожна людина. Міжнародне право прав людини, яке складається як з договірних прав, так і звичаєвих прав, підтверджує ці права та зобов'язує держави поважати, захищати та виконувати права людини всіх осіб без будь-якої дискримінації, зокрема за віком, статтю, етнічним походженням, релігією, народженням або іншим статусом.

На основі Загальної декларації прав людини 1948 року та інкорпорації її принципів у юридично обов'язкове договірне право створено два пакти: Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, обидва 1966 року [69].

Декілька додаткових міжнародних документів з прав людини підсилюють і розробляють захист прав людини, що стосуються: конкретних питань, таких як катування чи расова дискримінація; або конкретних груп осіб, які можуть зіткнутися з особливими перешкодами для повного та рівного користування своїми правами, в тому числі жінок, осіб з інвалідністю та дітей.

Права дітей найбільш повно сформульовані в Конвенції про права дитини (КПД) 1989 року. Важливо, що КПД є найбільш широко ратифікованим міжнародним документом з прав людини у світі; усі, крім двох держав - Сомалі та Сполучених Штатів - є підписантами. Багато положень Конвенції про права дитини також є частиною звичаєвого права, тобто вони застосовуються незалежно від того, чи ратифікувала конкретна держава Конвенцію про права дитини. Крім того, Конвенція про права людини не допускає будь-яких відступів у надзвичайних ситуаціях: повний спектр прав, які вона формулює, застосовується за будь-яких обставин. У ситуаціях збройних конфліктів особливо актуальним є Факультативний протокол 2000 року щодо участі дітей у збройних конфліктах.

У ситуаціях збройного конфлікту набуває чинності міжнародне гуманітарне право (МГП) (і застосовується разом із міжнародним правом, застосовним у збройному конфлікті загалом, включаючи більшість положень

міжнародного права прав людини). МГП застосовується в усіх ситуаціях збройного конфлікту, як міжнародного, так і неміжнародного, і воно однаково поширюється на всі сторони конфлікту. Основним інструментом МГП є чотири Женевські конвенції 1949 року два Додаткових протоколи до них 1977 р. МГП [70], зокрема його основний принцип розрізнення - вимога, щоб сторони конфлікту завжди розрізняли комбатантів і цивільних - надає критично важливий захист цивільних осіб, включаючи спеціальний захист дітей. Особливо важливими в цьому плані є: Четверта Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни; Стаття 3, спільна для всіх чотирьох Женевських конвенцій, яка підтверджує, що під час міжнародних збройних конфліктів особи, які не беруть участі у військових діях, повинні за будь-яких обставин мати гуманне поводження без будь-якої несприятливої різниці, зокрема забороняється діяння в тому числі: насильство над життям і гідністю, зокрема вбивства всякого роду, знущання, жорстоке поводження і тортури, а також посягання на особисту гідність, жорстоке та принизливе поводження, зобов'язання лікувати поранених та хворих [71].

Важливими у рамках обраної теми нашого дослідження є Додатковий протокол щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів [72] і Додатковий протокол щодо захисту жертв неміжнародних збройних конфліктів [73].

Міжнародне гуманітарне право надає дітям особливий захист, на додаток до загального захисту, який надається цивільним особам, через ряд конкретних положень, що встановлюють, наприклад: спеціальні заходи щодо благополуччя дітей, для захисту майбутніх матерів, заходи щодо возз'єднання сімей, гарантії освіти та заборона нападів на цивільні об'єкти, включаючи школи.

Хоча ні міжнародне право прав людини, ні міжнародне гуманітарне право не містять прямої згадки про внутрішньо переміщених осіб, права та гарантії, які вони формулюють, забезпечують широкий захист для

внутрішньо переміщених дітей та забезпечують надійну правову основу для захисту своїх прав.

Підтвердження основних прав і гарантій передбачені міжнародним правом, регіональними інструментами та рекомендаціями, які часто також детально закріплюють ці основи, у тому числі з посиланням на внутрішньо переміщених дітей. Зокрема, Конвенція Африканського Союзу про захист та допомогу внутрішньо переміщеним особам в Африці (Кампальська конвенція), прийнята в жовтні 2009 року, підтверджує зобов'язання держав виконувати міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право та містить конкретні положення, що підтверджують право внутрішньо переміщених осіб на особисті документи, на освіту, на дітей захищений від вербування та будь-якої іншої участі у військових діях, а також від дитячого сну, викрадення, сексуального рабства та торгівлі людьми, а також для захисту, який відповідає особливим потребам неповнолітніх, розлучених із сім'єю та без супроводу, а також матерів з маленькими дітьми [74].

Африканська хартія права та благополуччя дитини 1990 р. визначає відповідальність держав за забезпечення того, щоб внутрішньо переміщені діти отримали належний захист і гуманітарну допомогу, і приділяє особливу увагу важливості возз'єднання сімей, роз'єднаних переміщенням (статті 23 і 25). Рада Європи прийняла низку рекомендацій щодо внутрішнього переміщення, у тому числі стосовно права внутрішньо переміщених дітей на освіту [28, с. 66].

Національне законодавство є важливим для підтвердження міжнародних і регіональних стандартів у внутрішньому контексті. Все більше країн прийняли або переглянули національне законодавство з метою кращого просування та захисту права внутрішньо переміщених осіб. Як правило, ці національні закони та політика, що стосуються внутрішнього переміщення, містять спеціальні положення, що підтверджують права та гарантії внутрішньо переміщених дітей.

Корисні вказівки про підтримку зусиль щодо реалізації прав і гарантій внутрішньо переміщених осіб містяться в Керівних принципах щодо внутрішнього переміщення 1998 р., озроблених Представником Генерального секретаря ООН щодо обов'язків держав та інших акторів щодо них [16, с. 27].

Незважаючи на те, що Керівні принципи не є обов'язковим документом, як договір, вони базуються на існуючих стандартах міжнародного права (міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права, а також міжнародного права щодо біженців за аналогією), які є обов'язковими до виконання. Керівні принципи об'єднують в одному документі провідні принципи відповідно до норм міжнародного права, які інакше були розкидані по низці інструментів, і пояснюють, як ці норми слід застосовувати в конкретному контексті внутрішнього переміщення.

Авторитетний характер Керівних принципів посилюється їх широким міжнародним визнанням; вони були визнані всіма главами держав на Всесвітньому саміті 2005 року важливою міжнародною структурою для захисту внутрішньо переміщених осіб, а також інструментом і стандартом, якими керуються уряди, міжнародні організації та всі інші відповідні учасники ситуації внутрішнього переміщення [75].

Керівні принципи охоплюють усі етапи переміщення: захист від довільного переміщення; захист і допомога під час переміщення; і під час пошуку довгострокового рішення, будь-то повернення, місцева інтеграція чи переселення та реінтеграція. Вони стосуються широкого кола конкретних проблем, які зазвичай виникають у ситуаціях внутрішнього переміщення, охоплюючи права, пов'язані з: фізичною безпекою та цілісністю (наприклад, право на життя та на захист від тортур і згвалтувань); основними життєвими потребами (їжа, питна вода, житло, здоров'я та санітарія); іншими питаннями економічного, соціального та культурного захисту (наприклад, доступ до освіти); та інші питання цивільного та політичного захисту (наприклад, право на особисті документи та участь у справах громади).

Особлива увага в Керівних принципах приділяється ситуації внутрішньої переміщених дітей. Як загальний принцип, внутрішньо переміщені діти, особливо неповнолітні без супроводу, а також вагітні матері та матері з маленькими дітьми мають право на захист і допомогу, яких вимагає їхній стан, і на лікування, яке враховує їхні особливі потреби (Принцип 4.2). Зокрема, Принципи також підтверджують: право сімей залишатися разом і на швидке возз'єднання (Принципи 7 і 17); захист дітей від продажу заміж, експлуатації та примусової праці (Принцип 11); захист дітей від вербування або участі у військових діях (Принцип 12); право на документацію на своє ім'я, включаючи свідоцтва про народження (Принцип 22); право на освіту, включаючи рівну участь дівчат (Принцип 23) та ін.

У всьому світі Керівні принципи, перекладені понад 40 мовами, широко розповсюджуються та використовуються, в тому числі внутрішньо переміщеними дітьми та серед них, для просування та захисту прав внутрішньо переміщених осіб. Наприклад: в Індонезії була опублікована комікс-версія «Керівних принципів», яка широко розповсюджувалася в зонах конфлікту, особливо орієнтована на дітей і дорослих з низьким рівнем грамотності; у Колумбії Defensoría del Pueblo (om budsperson) розпочала інформаційно-просвітницьку роботу кампанія, заснована на Керівних принципах, яка зосереджена на правах внутрішньо переміщених дітей; у Бурунді та Ліберії акторські трупи доносили основні послання Керівних принципів до ВПО та приймаючим громадам через драму, танці та пісні; а в Грузії місцева НУО підтримала внутрішньо переміщених дітей у створенні малюнків і картин із зображенням ключових повідомлень Керівних принципів, наприклад про права власності, які були зроблені у вигляді плакатів у рамках загальнонаціональної кампанії з адвокації [76].

Внутрішньо переміщені діти мають такі ж права і свободи, як і всі інші діти в їхній країні. Однак насправді внутрішньо переміщені особи часто стикаються з дискримінацією. У багатьох випадках дискримінація за етнічною, расовою чи релігійною ознакою є причиною втечі людей. Після

переміщення внутрішньо переміщені особи часто виявляють, що ці форми дискримінації зберігаються та перешкоджають їхньому доступу до захисту та допомоги.

Більше того, багатьох ВПО стигматизують просто через те, що вони переміщені. Замість того, щоб розглядати таких осіб як людей, які потребують захисту та гуманітарної допомоги, внутрішньо переміщені особи часто є маргіналізованими та стикаються з дискримінацією, наприклад, у доступі до харчової допомоги, медичного обслуговування, освіти, реєстрації актів цивільного стану, включаючи реєстрацію народження, захисту з боку уряду, поліції та військових, а також національні системи захисту дітей.

Дискримінація ВПО також може стати на заваді їх пошуку довгострокового вирішення проблеми переміщення. Навіть коли конфлікт вщухає і збройні дії припиняються, дискримінаційні напади та практики можуть зберігатися. Для ВПО може бути небезпечно повертатися додому, переселятися в іншу громаду або повертатися на місце, тому що вони іноді сприймаються як тягар для місцевих громад і загроза і без того обмеженим ресурсам. Вони також можуть не мати рівного доступу до державних послуг, таких як освіта, охорона здоров'я та соціальних послуг, а також до можливостей працевлаштування, і, отже, не можуть реінтегруватися у свої громади та заново побудувати своє життя [77].

Захист від дискримінації є основоположним правом людини, яке не може бути порушено ні за яких обставин. Він сформульований практично в кожному міжнародному та регіональному документі з прав людини. Конвенція про права дитини підтверджує, що всі права, викладені в КПД, повинні поважатися без будь-якої дискримінації, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови дитини або її батьків або законних опікунів, релігії, політичних чи інших переконань, національного, етнічного чи соціального походження, власності, інвалідності, народження чи іншого статусу і що держави повинні "вжити всіх належних заходів для забезпечення захисту дитини від усіх форм дискримінації чи покарання на основі статусу,

діяльності, висловлюваних думок або переконань батьків, законних опікунів або членів сім'ї дитини». Принцип недискримінації також включає звичаєве право, тобто він застосовується незалежно від того, підписала чи ні держава конкретну конвенцію з прав людини.

У ситуаціях збройного конфлікту міжнародне гуманітарне право стверджує, що з усіма цивільними особами слід поводитися гуманно, без будь-яких несприятливих відмінностей, заснованих на расі, кольорі шкіри, релігії чи вірі, статі, народженні чи багатстві, чи будь-яких інших подібних критеріїв.

Отже, очевидно, що внутрішньо переміщені особи користуються в повній мірі правами та свободами, як і інші особи в їхній країні. Керівні принципи не тільки прямо стверджують це, але й підтверджують що внутрішньо переміщені особи, як і всі інші особи повинні користуватися своїми правами без будь-якої дискримінації, такої як раса, колір шкіри, стать, мова, релігія чи переконання, політичні чи інші погляди, національне, етнічне чи соціальне походження, правовий чи соціальний статус, вік, інвалідність, власності чи народження, або за будь-якими іншими подібними критеріями.

Крім того, Керівні принципи визначають, що внутрішньо переміщені особи, незалежно від того, живуть вони в таборах чи ні, не повинні зазнавати дискримінації внаслідок їхнього переміщення, включаючи (але обмежено) права на свободу думки, релігії чи переконань, думок і вираження, на вільне об'єднання та рівноправну участь у справах суспільства, а також на спілкування мовою, яку вони розуміють [78].

Отже, важливо розуміти, що Принцип недискримінації не перешкоджає вживанню спеціальних заходів для задоволення потреб внутрішньо переміщених осіб і, зокрема, певних груп внутрішньо переміщених осіб, включаючи дітей. Дійсно, Керівні принципи визнають, що певні внутрішньо переміщені особи, такі як діти, особливо неповнолітні без супроводу, вагітні матері, матері з маленькими дітьми, жінки-глави домогосподарств, особи з

обмеженими можливостями та люди похилого віку, мають право на захист і допомогу, яких вимагає їхній стан і лікування, яке враховує їхні особливі потреби.

РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

3.1. Правовий статус дитини-біженця в Україні

Поняття «дитина» та «біженець» не мають узгодженого визначення в різних галузях, хоча обидва поняття є критичними структурними маркерами для позиціонування цієї подвійно вразливої групи: дітей, відмінних від дорослих, і біженців, відмінних від громадян. Те, як права дітей-біженців визнаються та закріплюються в правових та імміграційних системах, значною мірою залежить від того, як діти-біженці визначаються як діти та біженці [79].

У Конвенції про права дитини поняття «дитина» визначається як будь-яка особа до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, що застосовується до цієї дитини, вона не досягає повноліття раніше (ст. 1). Це визначення може сприйматися як суперечливе, оскільки, згідно з ним, поняття "дитина" є синонімом поняття «неповнолітній». З іншого боку, за словниковим визначенням, дитина - особа, яка не досягла статевої зрілості. Людина, яка вже не дитина, але ще й не доросла, - це підліток, юнак чи дівчина.

У документі «Політика УВКБ ООН щодо дітей-біженців» (п. 3) поняття «дитина» вживається відповідно до визначення, даного в Конвенції. Одна з причин, чому саме 18-річний вік служить межею, полягає в тому, що це широко визнаний вік досягнення повноліття, тобто той вік, коли людина набуває юридичних прав дорослого. Але є і практичніша причина включення підлітків у сферу дії Конвенції. Хоча підлітки можуть бути так само фізично розвинені, як дорослі, і виконувати багато обов'язків дорослих, в цілому вони ще не повністю досягли емоційної зрілості та здатності до раціонального мислення. Вони також ще не досягли соціального стану дорослих, що приходить із життєвим досвідом.

У розумінні біженця дитина дійсно потребує «особливої турботи і допомоги», які передбачені Конвенцією: вона ще тільки розвивається як

особистість і набуває найнеобхіднішого досвіду. Підліток важче, ніж дорослий, звикає до життя біженця, у якому відсутні необхідні йому умови. Крім того, фізична зрілість за відсутності можливостей та статусу дорослої людини може зробити підлітка об'єктом експлуатації, включаючи сексуальне насильство або вербування на військову службу.

У Конвенції про статус біженців 1951 р. і Протоколі, що стосується статусу біженців 1967 р. поняття «біженець» визначається незалежно від віку і немає спеціального положення про статус дітей-біженців. Застосування до дітей критерію «цілком обґрунтованих побоювань» стати жертвою переслідувань зазвичай не викликає жодних проблем, якщо, як це відбувається в більшості випадків, дитину супроводжує один або обидва батьки. Більш складне завдання, що вимагає особливої уваги, пов'язане з визначенням статусу біженця для дитини, яка не супроводжується.

Залежно від національного законодавства держави дитина, яка бажає набути статусу біженця, може отримати: статус біженця в силу «цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань», як це визначено в Конвенції 1951 р. та Протоколі 1967 р.; статус біженця, як його визначено у Конвенції ОАЕ 1969 р. [65] або Картахенської декларації 1984 р. [80]; якщо клопотання про статус біженця відхиляється, дитині може бути дозволено залишитися в країні з наданням імміграційного статусу в силу іншої гуманітарної причини або вона може отримати відмову або наказ про депортацію.

Поняття «біженець» було розширено у Конвенції Організації африканської єдності (ОАЄ) 1969 р. (про деякі аспекти проблем біженців в Африці). Під нього підпадали громадяни африканських держав, змушені залишити свої рідні місця через військові дії чи інші події, які серйозно порушують громадський порядок. У Конвенції ОАЄ не наводиться різниці між дітьми та дорослими. Поняття «біженець» було також розширено в Картахенській декларації 1984 р., і хоча зафіксована в ній норма не є

юридично обов'язковою, вона застосовується на практиці у латиноамериканських державах.

Згідно з життєвим досвідом людей, типового репрезентативного біженця знайти не легше, ніж типову дитину. Усі діти та дорослі біженці тілесно залучені в низку подій та стосунків, які у часових послідовностях утворюють втечу, переходи, тимчасові притулки та тривале переселення їхніх індивідуалізованих траєкторій біженців. Добсон ввів термін «біженство», щоб охопити ці різноманітні послідовні переживання, і використав його для опису сукупності різноманітних аспектів пошуку захисту в державі, відмінній від батьківщини [81].

Поняття «дитина» та «біженець» разом ідентифікують категорію меншини: «дитина-біженець» з особливою основою для захисту. Хоча в Конвенції 1951 року діти прямо не згадуються, преамбула Конвенції про права дитини визначає, що дитина потребує спеціальних «гарантій», «підкування» та «правового захисту». Стаття 22 містить додаткові положення, пов'язані з дітьми-біженцями, з якими потрібно поводитись так само, як з будь-якою іншою дитиною-громадянином. За словами Побджоя, стаття 22 є «єдиним положенням будь-якого договору про права людини, яке прямо стосується ситуації дітей-біженців і дітей, які шукають статусу біженця». Те, що її було включено всупереч незгоді деяких держав, які бажають обмежити права дітей-громадян, робить цю статтю сильним міжнародним правозахисним підходом до дітей-біженців [82].

Бути дитиною має певний пріоритет через потреби розвитку та вразливості, згадані у преамбулі Конвенції про права дитини. Деякі науковці, однак, зазначають, що намагання вирішити, яке поняття - дитина чи біженець - є основним, приносить менше користі, ніж визнання рівнів взаємозв'язків між розвитком дитини та досвідом біженця та способами, якими їхній взаємозв'язок впливає на теперішнє благополуччя та довгострокове майбутнє дитини-біженця. Важливо, щоб захист відповідав як труднощам, пов'язаним з біженством, так і особливим потребам і вразливостям дитинства». Це

поєднання звичайного та незвичайного перегукується з реляційними поясненнями динаміки взаємодії дитини, що розвивається, з людьми та інституціями в її специфічному соціокультурному середовищі.

Дитина не може відійти від досвіду, пов'язаного з біженцями, який може бути одночасно травматизуючим і звільняючим. Дитина також не може відійти від фізичних, когнітивних і поведінкових змін, яких вона/вона зазнає, будучи особистістю, що розвивається, з ненаглядним досвідом розвитку, який, ймовірно, знову з'явиться в подальших життєвих проблемах і хворобах. Індивідуальний досвід дітей уздовж траєкторії біженства переплітається з досвідом траєкторії їхнього розвитку з можливими перехресними ефектами зв'язків для дітей різного віку. Обставини, які накопичилися в досвіді однієї дитини, можуть бути не настільки актуальними для іншої дитини, яка перебуває на подібному етапі своєї власної траєкторії біженства, але яка є молодшою чи старшою та займається іншим досвідом розвитку та завданнями.

Обговорення нормативних завдань за виняткових обставин може змінити звичайну діяльність дітей на надзвичайні досягнення та призвести до розвитку несподіваних навичок. Наприклад, виявив, як діти взяли все в свої руки під час облоги Сараєво. Вони успішно впоралися зі звичайною повсякденною діяльністю – ходити до школи пішки з винятковими навичками, необхідними для ухилення від артилерії на вулицях [83]. Походи через Африку, рятуючись від війни та рабства в Судані, також були сценою геніальної адаптації дітей до небезпечних ситуацій, щоб зберегти життя для себе та інших. Діти зазвичай адаптуються до нового основного суспільства швидше, ніж їхні батьки, що дозволяє їм взяти на себе нові ролі як «культурні мости» своїх батьків [84].

Оцінка одночасної навігації дітей-біженців звичайними траєкторіями розвитку та екстраординарними траєкторіями біженців сприяє більш обґрунтованому, орієнтованому на дитину погляду на міжнародні та національні домовленості щодо захисту дітей-біженців. Керівні принципи

УВКБ ООН (1994) визначають, як життєвий досвід може негативно вплинути на послідовний нормативний досвід змін у розвитку, що кожна дитина повинна продовжувати контролювати все, що відбувається.

Діяльність, яка розглядається як порушення прав дітей в одному культурному контексті, може бути прийнята як культурно відповідна в іншому, наприклад, дитячі шлюби, догляд за хворими батьками або малолітніми братами та сестрами та залучення до сімейної праці. Звернення уваги до всього життєвого досвіду дітей (минуле, буття та становлення) вимагає, щоб аналіз прав дітей-біженців ґрунтувався на їхніх життєвих ситуаціях та їх взаємодії з соціокультурним середовищем.

Нормативна база постійно зазнає змін та розвивається, як і біженство, і діти-біженці не мають одного розміру чи форми. Отже, певні права, ймовірно, будуть більш актуальними в деяких ситуаціях і в певні моменти в індивідуальній траєкторії біженця дитини. Наприклад, дитина, ймовірно, потребуватиме захисту для виживання, коли потрапить у насильство війни та переміщення, що робить положення статті 6 Конвенції про права на життя «невід’ємне право на життя» актуальним. Однак коли дитина переселяється в безпечну країну, це може не бути домінуючим правом, і захист індивідуальної особистості дитини, як зазначено в статті 8, може бути більш доречним [85].

Таким чином, життя дітей-біженців неможливо зрозуміти без звернення до їхніх життєвих обставин, до того, як вони взаємодіють з навколишнім середовищем, і до особистих значень, за допомогою яких вони формують свою взаємодію в часі та місці.

Основним серед багатьох положень Конвенції про права дітей-біженців є їх обов’язкове включення та особливий захист. Оскільки стаття 22 виділяє дітей-біженців як таких, що потребують належного особливого ставлення, так само стаття 23 стосується дітей з обмеженими можливостями, ставлячи таким чином дві групи знедолених дітей на рівні з усіма іншими. Такий інклюзивний статус є особливо цінним для дітей, чий статус біженця може

бути використаний для поводження з ними як з «іншими чужинцями», щоб бути виключеними з внутрішнього визнання та захисту або для дискримінації серед них як більш-менш заслуговуючих.

Наприклад, Бельгія та кілька інших країн реорганізували неповнолітніх без супроводу на дві категорії. Одна з категорій «вразливих неповнолітніх без супроводу» включає дітей віком до 14 років, тих, хто має психологічні чи медичні проблеми, або дівчат. Решта класифікуються як «невразливі неповнолітні без супроводу», і їм надається нижчий рівень обслуговування та догляду. Деякі вчені належним чином інтерпретували цю систему категоризації як перехід від акценту на основні права до благодійності та щедрості, які виявляються як доброзичливість держави. У цій доброзичливості діти-біженці, які вважається є менш уразливими і, відповідно, менш заслуговують, мають менше прав на піклування. Ця практика ілюструє практичні наслідки невизнання поваги та гідності, притаманної всім дітям-біженцям, і ґрунтування положень опіки на доброзичливості та добробуті держави, а не на правах [86].

Держава та її інституції беруть на себе відповідальність приділити такій претензії серйозну увагу та прийняти рішення. Включення всіх дітей-біженців до тих, хто має право вимагати своїх прав, є основою для забезпечення їхньої гідності та прав у міжнародних та національних правових системах. Це фундаментальне соціальне визнання прямо протистоїть дистанціюванню «чужого іншого» або підкатегорії деяких дітей-біженців.

Сучасні держави не мають прерогативи дистанціювати та звільняти дітей-біженців від своїх правових та адміністративних положень. Незважаючи на те, що діти-біженці можуть не мати належного положення, щоб публічно заявити про свої права в національній імміграційній та правовій системах, держави зобов'язані своїми угодами, а також процесуальною справедливістю надавати правову та соціальну підтримку, необхідну для сприяння прогресу дітей у їхніх системах.

Немає необхідності змінювати положення дітей-біженців у діалозі про захист. Центральна позиція вже була забезпечена Конвенцією про права дитини та визнана міжнародними угодами та договорами. Тим не менш, необхідно змінити положення щодо надання, захисту та участі, які пропонують сучасні держави, оскільки вони не однаково поважають гарантовані Конвенцією про захист прав дитини права дітей-біженців у внутрішній політиці та практиці. У світлі великої кількості людей, які шукають притулку, діалог перейшов у бік надання переваги національному добробуту, а не благополуччю дітей-біженців. Принаймні всередині країни діти-біженці мають бути переміщені в центр діалогу про захист, а також у центр національної свідомості та дій. Біженці, які є дітьми, а також інші біженці постійно витісняються на узбіччя суспільної турботи та дій [87].

Отже, Центральна позиція в діалозі про захист по праву належить дітям-біженцям. Повага втілюється в правах, які Конвенція про права дитини гарантує для загального розвитку знедолених дітей. Концептуально, дітей-біженців, розташованих у центрі діалогу про захист, не можна розглядати як одержувачів соціальних пропозицій, що надаються як дискреційна національна доброзичливість, як ми тлумачимо наслідки позиції Фергюсона, або як одержувачів законних привілеїв у Хопмана. Перемістивши дітей-біженців у центр діалогу про захист, ми розширили аналіз дітей-біженців, їхніх правових статусів і державних зобов'язань.

3.2. Правове становище вимушено переміщеної дитини в Україні

Із загальної кількості внутрішньо переміщених осіб 806,6 тис. пенсіонерів, 57,6 тис. осіб з інвалідністю та 241 тис. дітей. За демографічними даними України, діти становлять п'яту частину населення. За оцінками експертів, щонайменше 20-25% переміщених осіб, або близько 500 000, є дітьми [88]. Загалом, за даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, конфлікт на Донбасі стосується 5 мільйонів

громадян України [89]. За оцінками ЮНІСЕФ, 1,7 мільйона жертв (34% від загальної кількості) – діти [90]. Однак офіційна статистика не повністю відображає цю ситуацію, оскільки не всі ВПО офіційно зареєстровані. У більшості випадків іммігранти – це цілі сім'ї та матері з дітьми. Водночас виникають питання щодо реалізації та захисту прав внутрішньо переміщених дітей (ВПО діти).

У науковій літературі є чимало досліджень щодо реалізації особистих прав внутрішньо переміщених осіб, зокрема права власності, трудових прав, соціальних прав тощо. Водночас недостатньо наукової роботи, присвяченої реалізації та захисту прав внутрішньо переміщених дітей. Чинне законодавство України, в тому числі Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», на сьогодні не врегульовує всі питання у сфері реалізації та захисту прав внутрішньо переміщених осіб, у тому числі дітей [91].

Становище внутрішньо переміщених осіб ускладнюється тим, що у випадках вимушеного переселення діти більш сприйнятливі до психологічних травм, ніж дорослі, що призводить до різноманітних емоційних розладів (погіршення спілкування з оточуючими; поява дратівливості, агресії, занепокоєння, відсутність довіри до інших тощо), що зрештою впливає на їх здатність адаптуватися до нових умов життя та навіть впливає на здійснення певних прав, включаючи право на освіту, медичне обслуговування тощо.

Права дітей мають бути забезпечені незалежно від місця їх проживання та перебування, незалежно від наявності у них громадянства України та документів, що посвідчують особу. Це також підтверджує позиція Європейського суду з прав людини, зокрема рішення від 23 лютого 2016 року у справі «Мозер проти Республіки Молдова та росії» [92], в якому наголошено на необхідності уникати вакууму в системі захисту прав людини та, таким чином, забезпечувати гарантування європейських прав, викладених у Конвенції, щоб вони будуть захищені на всій території Сторони, навіть на

території, яка фактично контролюється іншою Стороною, наприклад, через підлеглі місцеві адміністрації.

У справі «Лоїзду проти Туреччини» [93] Європейський суд зазначив, що концепція «юрисдикції» у статті 1 «не обмежується національною територією Договірної держави». Крім того, Суд зазначив, що відповідальність Договірної сторони може виникати внаслідок дій, вчинених представниками її влади, які були вчинені в межах або за межами національних кордонів і мали наслідки за межами її території. Беручи до уваги об'єкт і мету Конвенції відповідальність також може виникати, коли Сторона отримує, законно чи незаконно, ефективний контроль над районами за межами своєї національної території шляхом військових операцій.

Отже, обов'язок захищати права дитини та створювати умови для реалізації дітьми своїх прав поділяють держава Україна (на підконтрольній їй території) та РФ (на підконтрольній їй території, так званих «ДНР і ЛНР») [94].

Крім того, на жаль, немає точної офіційної статистики про загальну кількість загиблих і поранених дітей. За оперативною інформацією ОДА Донецької та Луганської областей, тільки у 2014 році з моменту проведення антитерористичної операції загинуло 60 дітей [95].

Неодноразово в ЗМІ були повідомлення про неповнолітніх, які беруть безпосередню участь у військових діях та збройних конфліктах із застосуванням зброї.

Заборона залучення дітей до збройних конфліктів на рівні міжнародного права гарантується Факультативним протоколом про участь дітей у збройних конфліктах (ратифікованого Україною 23 червня 2004 р.) до Конвенції ООН про права дитини (ратифікованої 27 лютого 1991 р.), Римським статутом Міжнародної Конвенції організації праці № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці (ратифікована Україною 5 жовтня 2000 р.) [96], а також прийняті у 2007 р. зобов'язання щодо захисту дітей від незаконного використання чи

застосування збройних сил або озброєних груп і Паризькими принципами та керівними вказівками щодо дітей, пов'язаних зі збройними силами чи озброєними угрупованнями [97].

Крім того, заборона участі дітей у воєнних діях і збройних конфліктах передбачена національним законодавством України. Дії, спрямовані на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також використання дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, залучення та/або втягнення дітей до не передбачених законами України воєнізованих чи збройних формувань, пропаганда війни забороняються.

Діти з числа ВПО мають такі самі права, як і інші діти, водночас вони зазнають більших труднощів у здійсненні права на єдність родини та на інформацію про долю і знаходження зниклих членів сім'ї та близьких родичів, реалізації права на освіту, охорону здоров'я тощо.

Загалом усі права дітей-ВПО, можна поділити на такі групи [98]:

1) загальні права дитини, які належать усім дітям і гарантуються Конвенцією про права дитини та національним законодавством України (право на життя; право на ім'я і набуття громадянства; право на освіту; право знати своїх батьків і право на їх піклування);

2) права дитини, які виявляються внаслідок вимушеного переміщення, передбачені Законами України та іншими нормативно-правовими актами (право на єдність родини; право на продовження здобуття певного освітнього рівня на території інших регіонів України за рахунок коштів державного бюджету або інших джерел фінансування; наявність загрози для життя та здоров'я дитини на території її покинутого місця проживання, а також місця її тимчасового поселення, стану інфраструктури, довкілля, забезпечення її прав і свобод; на створення належних умов для її постійного чи тимчасового проживання);

3) права дітей, які постраждали у військових конфліктах, внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів (такі діти мають право на возз'єднання з членами сім'ї, включаючи розшук, звільнення з полону, повернення в

Україну дітей, незаконно вивезених за кордон; право на першочергове відселення місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, якщо діти опинились чи можуть опинитися в зоні воєнних дій чи збройних конфліктів, до безпечних районів разом з батьками, законними представниками або, за їхньою згодою, без супроводження чи з іншими особами.

Водночас, на нашу думку, не слід прив'язувати наявність статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, до місця реєстрації дитини як внутрішньо переміщеної особи, адже не кожна така дитина буде ВПО, так само, як і не кожна дитина з числа ВПО є постраждалою від військових дій.

Тільки в 2016 році до Закону України «Про забезпечення прав і свобод ВПО» були внесені зміни, та було передбачено, що кожна дитина, в тому числі та, яка прибула без супроводу батьків, інших законних представників, отримує довідку про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи [99].

Важливим запобіжником є законодавча зміна, яка передбачає можливість подання неповнолітніми дітьми заяви на отримання довідки про взяття на облік ВПО особисто або через законного представника. Заява може бути подана від імені, наприклад, родича, який проживає з дитиною (баби, дідуся, прабаби, прадідуся, повнолітніх братів і сестер, тітки, дядька) або мачухи, чи представника дитини перед установою опіки та піклування за місцем проживання дитини.

Детально обговоримо проблеми, які виникають при реалізації окремих прав дітей, які вимушено стали внутрішньо переміщеними особами.

На даний час залишаються труднощі з реєстрацією народження дитини на непідконтрольній Україні території. Це спричинило численні проблеми, зокрема неможливість зареєструвати дітей-переселенців, відсутність статусу ВПО, громадянства України, доступу до державного захисту та реалізації інших прав. Загалом правовідносини щодо державної реєстрації актів громадянства в Україні регулюються положеннями Конституції України,

Цивільного кодексу України [100], Сімейного кодексу України [101], Закону України «Про державну реєстрацію актів громадянства» [102], Наказом від 07.01.2010 № 2398-VI (остання редакція від 01.01.2017) [103], наказом Міністерства юстиції України від 18.10.2000 № 52/5 «Про затвердження Правил державної реєстрації актів громадянства в Україні» (Остання редакція від 28 лютого 2017 р.) [104] та іншими нормативно-правовими актами.

Відповідно до законодавства України, народження дитини є актом громадянства і потребує державної реєстрації. З метою захисту прав громадян на окупованих територіях 15 квітня 2014 року в Україні було прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод та правовий устрій громадян на тимчасово окупованих територіях України». Водночас закон не містить окремих норм, які б регулювали особливості державної реєстрації актів громадянства громадян України, які проживають на окупованих територіях. Водночас статтею 9 закону передбачено, що будь-який акт (рішення, документ), виданий органами та/або особами на тимчасово окупованій території, якщо ці органи чи особи створені, обрані чи призначені у непередбачений законом спосіб, є недійсними відповідно до положень закону без будь-яких правових наслідків [105].

Окремим Положенням «Правила державної реєстрації актів громадянства України», затвердженим Міністерством юстиції України, регулюються особливості державної реєстрації актів громадянства у зв'язку з тимчасовою окупацією частини території України. Зокрема, за заявою громадянина України, який проживає на тимчасово окупованих територіях України або переселився з території України, державна реєстрація актів про громадянство, внесення змін до актового запису про громадянство, поновлення та анулювання актів про громадянство здійснюються відділом державної реєстрації громадянства за місцем звернення заявника. Вважаємо, що такі норми також мають бути закріплені на законодавчому рівні [106].

Тому в Україні не визнають свідоцтва про народження дітей, видані на окупованих територіях. Крім того, враховуючи статтю 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян і правовий устрій громадян на тимчасово окупованих територіях України», для реєстрації акту громадянства необхідно звернутися до суду за визначенням юридично значимих фактів, в тому числі встановлення факту народження дитини.

У лютому 2016 року ЦПК України доповнено статтею 257-1, якою передбачено Ухвали у справах про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України. Гарантією ефективного правового захисту прав внутрішньо переміщених осіб та громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях України, є законна можливість звернення до батьків, родичів, їх представників чи інших юридичних осіб із заявою про встановлення факту народження дитини. Такі справи вимагають термінового розгляду та негайного виконання рішення суду[107].

На запрошення Уряду України, Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ та Верховного комісара ОБСЄ у справах національних меншин було проведено оцінку ситуації з порушеннями прав людини в Криму за результатами моніторингу 2015 року та встановлено, що багато сімей зустрічаються з труднощами під час отримання українського свідоцтва про народження новонародженої дитини, щоб остання могла отримати українське громадянство. Очевидно, що існують проблеми з державною реєстрацією актів громадянства як для внутрішньо переміщених осіб, так і для громадян, які проживають на тимчасово окупованих територіях України. Це підтверджує і судова практика, зокрема рішення районного суду міста Охтирка Сумської області від 18 травня 2016 року про встановлення факту народження в м. Євпаторія АРК [108].

Вважаємо, що з метою забезпечення принципу рівноправності та спрощення процедури державної реєстрації актів громадянства громадян України, які проживають на окупованих територіях, стаття 7 Закону України

«Про захист прав і свобод громадян України» та правова система тимчасово окупованих територій України мають бути доповнені новим розділом, де зазначалося б, що громадяни України, які проживають на тимчасово окупованих територіях України, мають право зареєструвати акт громадянства в будь-якому відділі ДРАЦС. про статус України за місцем його дії.

Крім того, на нашу думку, варто спростити адміністративні процедури державної реєстрації актів громадянства, що відбуваються на непідконтрольних територіях України, дозволивши батькам реєструвати факт народження дитини без звернення до суду для встановлення відповідних фактів. Крім того, вважаємо за необхідне внести зміни до законодавства щодо звільнення внутрішньо переміщених осіб від сплати судового збору при встановленні факту народження на тимчасово окупованих територіях України, зокрема доповнити ст. 3 Закону України «Про судовий збір» новим пунктом: 17) заява про встановлення факту народження особи на тимчасово окупованій території України, районів воєнних дій або проведення антитерористичної операції.

Рекомендація 1652 (2004) Парламентської асамблеї щодо освіти біженців і внутрішньо переміщених осіб також є важливим документом, який закликає до загальноєвропейських заходів для розробки комплексної політики в галузі освіти, спрямованої на допомогу біженцям і внутрішньо переміщеним особам отримати доступ на соціальне забезпечення. Інтегрувати, посилювати самосвідомість громадян та професійну підготовку [109].

Що стосується національного законодавства України, то згідно ст. 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщені особи мають право продовжувати здобувати освіту певного рівня в інших регіонах України за рахунок державного бюджету чи інших джерел фінансування. Порядок виділення з державного бюджету коштів на освіту категоріям осіб, які навчаються у навчальних

зкладах регіонів у випадках, визначених статтею 1 цього Закону, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Стаття 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» також гарантує право внутрішньо переміщених осіб на влаштування дітей до дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів. Крім того, стаття 11 Закону покладає на органи державної влади позитивний обов'язок створювати умови для реалізації права на освіту. Зокрема, визначено центральний орган управління з реалізації державної політики у сфері освіти і науки (Міністерство освіти і науки України) [110]:

1) з урахуванням інформації внутрішньо переміщених осіб створено умови для доступу громадян до дошкільної освіти, загальної середньої освіти, позашкільної освіти, професійно-технічної та вищої освіти;

2) координує діяльність органів управління (у тому числі муніципальних органів управління освітою) у межах своїх повноважень. Це діяльність державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування щодо забезпечення реалізації права на освіту внутрішньо переміщених осіб;

3) координує діяльність місцевих органів управління освітою щодо формування оптимальної мережі закладів дошкільної, загальноосвітньої та позашкільної освіти, забезпечує формування оптимальної мережі закладів професійно-технічної освіти, закладів експериментальної освіти, яка відповідає потребам населення, задовольняти освітні потреби населення з урахуванням потреб внутрішньо переміщених осіб;

4) щорічно розробляти рекомендації та подавати підпорядкованим навчальним закладам державні замовлення з питань підготовки фахівців, науки, наукової освіти та трудових кадрів для підвищення кваліфікації та перепідготовки державних кадрів.

Крім того, ст. 53 Конституції України гарантується право всіх громадян, тобто дітей-переселенців, які належать до національних меншин, на навчання рідною мовою відповідно до закону або на навчання рідною мовою в

державних і громадських навчальних закладах чи через етнокультурні об'єднання [111].

Європейська хартія регіональних мов або мов меншин більш детально розглядає право на освіту мовами меншин і регіональними мовами. Практика Європейського суду з прав людини містить деякі додаткові вказівки щодо правильного тлумачення права на освіту в ситуаціях, пов'язаних з переміщенням. У контексті де-факто поділу Кіпру на дві окремі одиниці внаслідок конфлікту Європейський суд з прав людини встановив, що діти-греки-кіпріоти, які проживають на півночі Кіпру, не мали доступу до середньої освіти на Кіпрі. Грецька мова на Північному Кіпрі порушує право на освіту. У справі протистояння між Кіпром і Туреччиною Європейський суд постановив, що скасування грекомовної середньої освіти в Турецькій Республіці Північного Кіпру при збереженні грекомовної початкової освіти на півночі Кіпру є порушенням права на освіту. Крім того, грецькі діти з півночі Кіпру не мають багато можливостей для отримання середньої освіти на півдні [112].

Ще одна справа «Катан та інші проти Молдови та Росії» пов'язана з розпадом Радянського Союзу, після чого Молдова стала незалежною країною з Придністров'ям на своїй території з великим етнічним населенням росіян/українців, яке контролювалося не урядом Молдови, а Росією, зі штаб-квартирою російських військ там. Після того, як сепаратисти проголосили створення так званої «Молдавської Республіки Придністров'я» («МРП»), влада «МРП» закрила в Придністров'ї школи з навчанням молдавською/румунською мовою та латинським алфавітом, хоча ці мови вважалися офіційними мовами Молдови. Школи були змушені переїхати в менш сприятливі умови і учням довелося витратити більше часу на подорожі. По дорозі до школи дітей ображали, а книжки, написані латинськими літерами, відбирала поліція. Члени молдавської громади в Республіці Молдова могли лише терпіти ці переслідування або перевести своїх дітей до школи в Республіці Молдова, де навчання здійснювалося кирилицею

(російською, українською або «молдовською»). Велика палата постановила, що примусове закриття шкіл і подальше переслідування дітей порушили статтю 2 Додаткового протоколу до Конвенції про права дитини, яка стосується доступу до існуючих навчальних закладів і доступу до освіти національною мовою [113].

На окупованих територіях Криму та так званих «ДНР і ЛНР» україномовна освіта була повністю придушена та припинено вивчення української мови. Крім того, кримськотатарська освіта та вивчення кримськотатарської мови стикаються з перешкодами в Криму.

Стаття 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правопорядок на тимчасово окупованих територіях України» зазначається, що громадяни України, які проживають на тимчасово окупованих територіях, у населених пунктах лінії зіткнення, мають право на здобуття або продовження здобуття певного рівня освіти на території інших регіонів України, витрати на здобуття якого здійснюються за рахунок державного бюджету.

На період навчання надаються місця в гуртожитку. Іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, особи, які набули статусу біженця в Україні, особи, які потребують додаткового чи тимчасового захисту, а також особи, які набули статусу українця за кордоном, якщо вони проживають в Україні на законних підставах та проживають на тимчасово окупованих територіях. Право на здобуття або продовження здобуття певного рівня освіти в інших регіонах України здійснюється в порядку, встановленому Законом України «Про вищу освіту» [114].

Тобто цим особам гарантується право на здобуття будь-якої передбаченої законодавством форми дошкільної освіти, позастудійної освіти, загальної середньої освіти, професійно-технічної та вищої освіти. Крім того, особи, які не здобули повної загальної середньої освіти у загальноосвітніх навчальних закладах тимчасово окупованих територій, населених пунктів лінії зіткнення, мають право продовжувати здобуття повної загальної

середньої освіти для здобуття документів та національної моделі повної загальної середньої освіти. Вони навчаються в загальноосвітніх навчальних закладах інших регіонів України та атестуються державною підсумковою комісією.

Громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, особи, які набули статусу біженця в Україні, особи, які потребують додаткового чи тимчасового захисту, а також особи, які набули статусу українця за кордоном і тимчасово проживають у населених пунктах на окупованій території, які здобувають вищу освіту (на конкурсній основі) та професійно-технічну освіту, видатки на яку здійснюються за рахунок коштів державного бюджету відповідно до порядку та квот, визначених центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки. Особи, які здобули вищу освіту на тимчасово окупованих територіях та населених пунктах на лінії зіткнення після 20 лютого 2014 року, мають право на атестацію кваліфікації, успішності та тривалості навчання в порядку, визначеному центральним органом управління з питань освіти і науки України.

Проблема, з якою стикаються діти з тимчасово окупованих та непідконтрольних українській владі територій, полягає в тому, що українська держава, державні органи та установи, навчальні заклади не визнають дипломи та атестати, видані Кримом та навчальними закладами, розташованими на території так званих «ДНР і ЛНР» після анексії цієї території в лютому 2014 року. Отже, щоб продовжити навчання, дитина має отримати диплом або сертифікат про певний рівень освіти, виданий закладом у підконтрольному українському уряду регіоні [115].

На підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що хоча українські законодавчі норми в цілому відповідають міжнародним стандартам забезпечення права на освіту, в законодавстві також відбулися позитивні зміни. Щодо питання навчання дітей внутрішньо переміщених осіб та дітей з окупованих та непідконтрольних територій України, то існують

певні недоліки в законодавстві, яке гарантує право на освіту внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, ми вважаємо, що прив'язка права на освіту до реєстрації внутрішньо переміщених осіб містить дискримінаційний елемент, оскільки кожен має право на освіту за Конституцією України.

ВИСНОВОК

На підставі здійсненого нами дослідження ми дійшли наступних висновків.

Однією із глобальних сучасних проблем світової спільноти є проблема забезпечення прав дитини. Від її вирішення багато в чому залежить майбутнє людства. З огляду на загострення міжнародних конфліктів, на передній план виходить проблема забезпечення прав вимушених біженців, перш за все дітей, як найбільш уразливої групи.

Вітчизняні автори, які займаються питаннями міграції, сходяться на думці, що кількість трактувань терміну міграції зростає з кожним роком. Тому для точнішого визначення міграції необхідно визначитися з її видом, дати додаткове визначення конкретного типу переміщення населення, що дозволить більш предметно проводити аналіз. Наразі поняття «вимушеної міграції» не закріплене у міжнародно-правових документах.

Причини (чинники) міграції як елемент доктринального визначення вимушеної міграції є одним із ключових у розумінні терміну. До таких причин слід зарахувати: природні катаклізми; антропогенні катастрофи; військові конфлікти; зміни політичного режиму; порушення правами людини. Таким чином, ми розуміємо під вимушеною міграцією переміщення осіб, які повинні залишити місце постійного проживання через побоювання переслідування, внаслідок або, щоб уникнути наслідків переслідувань, збройних конфліктів, зміни політичного режиму, порушень прав людини, природних катаклізмів чи антропогенних катастроф, як із перетином кордонів держави, так і без такого.

Серед можливих варіантів класифікації вимушених мігрантів у дослідників виявляється однастайність щодо включення до ряду вимушених мігрантів біженців та осіб, які переміщені всередині країни. Однак за іншими категоріями існують розбіжності, що потребує більш детального їх вивчення.

З прийняттям Конвенції про права дитини 1989 р. питання правового визначення поняття «дитина» було знято. Конвенція про права дитини визначає, що дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, який застосовується до цієї дитини, вона не досягає повноліття раніше.

Таким чином, під дітьми в умовах вимушеної міграції слід розуміти осіб, які не досягли 18-річного віку, вимушені залишити місце постійного проживання через побоювання переслідування, внаслідок або, щоб уникнути наслідків збройних конфліктів, зміни політичного режиму, порушень прав людини, природних катаклізмів або антропогенних катастроф, як із перетином кордонів держави, так і без такої. При цьому окремі категорії таких дітей, щодо яких діють нюанси міжнародно-правового регулювання, складають діти-біженці; діти, переміщені у країні; жертви торгівлі люди за умов вимушеної міграції дітей.

Крім цього, виділяють як дітей, що супроводжуються, так і без супроводу і розлучених дітей. Такими, що без супроводу визнаються діти, розлучені з обома батьками та іншими родичами і не перебувають під опікою дорослої особи, яка за законом або звичаєм несе відповідальність за таке піклування. Розлученими вважаються діти, розлучені з обома батьками або зі своїми попередніми законними чи традиційними піклувальниками, але не обов'язково з іншими родичами.

Особливу роль має принцип найкращих інтересів дитини серед чотирьох загальних принципів Конвенції про права дитини 1989 р., що регулюють тлумачення та реалізацію всіх прав дитини.

Внаслідок аналізу міжнародних угод та декларацій, в яких зустрічається згадка принципу забезпечення найкращих інтересів дитини, як то Декларації прав дитини 1924 та 1959 рр., Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р., Конвенція про права дитини 1989 р. та ін. Серед переваг визначення найкращих інтересів дитини виділяються: особливий захист та догляд дитини, позбавленої або яка може стати

позбавленою захисту своєї сім'ї; можливість дізнатися думку дитини та забезпечення визнання важливості її думки; можливість оцінки зрілості дитини, якщо її вік невідомий, та інші процесуальні переваги, необхідні УВКБ ООН для забезпечення захисту інтересів дитини.

Юридичний зміст принципу найкращих інтересів дитини, зокрема щодо дітей за умов вимушеної міграції, характеризується динамічною рівновагою, тобто, у кожній окремій ситуації необхідно проводити визначення найкращих інтересів дитини, особливо щодо дітей, що у вразливому становищі. У цьому випадку можна говорити про визначальну роль такого принципу як визначення найкращих інтересів дитини для всіх положень Конвенції про права дитини 1989 року.

У деклараціях прав дитини (Ліги Націй 1924 р. та ООН 1959 р.) було виділено ситуації вразливості дітей, які вимагали від держав надання допомоги дитині (голод, хвороби, сирітство, усі форми експлуатації), а також принцип недопущення дискримінації. Після ухвалення Статуту ООН Міжнародний білль про права людини заклав основу післявоєнного міжнародно-правового становища дітей-біженців, включивши до своїх положень принцип недискримінації, свободи пересування та право пошуку притулку.

Конвенція про права дитини 1989 р., увібравши в себе попередній досвід нормотворчості та нові уявлення про захист прав дитини, закріпила право дитини отримати статус біженця, врахувала становище дітей без супроводу та розлучених дітей-біженців, наділивши їх правом претендувати на особливу гуманітарну допомогу у користуванні застосовними правами в умовах вимушеної міграції, а також гарантувавши їм національний правовий режим у державі перебування.

В резолюціях Генеральної Асамблеї ООН було розроблено та підтверджено досить докладний понятійний апарат, дано класифікацію дітей-мігрантів відповідно до видів вимушеної міграції, а також виділено актуальні проблеми цієї категорії мігрантів (як-от стан дівчаток-біженок, забезпечення

сприяння у питаннях допомоги, освіти, відпочинку, охорони здоров'я та психологічної реабілітації несупроводжуваним неповнолітнім біженцям та ін.) та шляхи їх вирішення.

В рамках спеціальних процедур Ради з прав людини діє мандат Спеціального доповідача з питань прав людини мігрантів, метою якого є вивчення шляхів подолання існуючих проблем до ефективного захисту прав мігрантів, у тому числі прав дітей мігрантів. У своїх доповідях Спеціальний доповідач згадує ризики, з якими стикаються діти-мігранти (стати жертвою насильства, експлуатації, торгівлі дітьми, дискримінації та інших зловживань), а також основні прогалини політики держав щодо захисту дітей-мігрантів (недоліки міграційних законів держав, державної політики у сфері освіти, охорони здоров'я, які не враховують права та особливі потреби дітей-мігрантів). Крім того, в рамках спеціальних процедур також діють мандати Спеціального доповідача щодо права на освіту та Робочої групи з довільних затримань, які так чи інакше стосуються проблем дітей-мігрантів у межах своєї компетенції.

Діяльність УВКБ ООН у питанні захисту дітей-біженців сприяє більш детальному тлумаченню та розумію відповідних положень документів з прав людини щодо захисту дітей в умовах вимушеної міграції. Керівництва, видані УВКБ з різних питань (звернення дітей за наданням притулку; визначення найкращих інтересів дитини; захист дітей та ін.), служать не тільки необхідним матеріалом для практиків, а й лакмусовим папірцем для міжнародного правотворчого процесу, виявляючи прогалини правового регулювання становища дітей-біженців.

У частині аналізу діяльності Глобального форуму з міграції та розвитку зазначено, що вона спрямована на досягнення практичних результатів на національному, регіональному та глобальному рівнях, у рамках нарад якого неодноразово підтверджувалися основні положення захисту дітей в умовах вимушеної міграції, що є поштовхом для держав, ще не що приєдналися до

відповідних конвенцій, але вже прийняли до відома відповідні проблеми дітей та шляхи їх вирішення.

На міжнародному рівні на даний момент не існує універсального договору, що визначає правовий статус внутрішньо переміщених осіб (а разом з ними – і статус дітей, переміщених усередині країни), а також визначення цього терміну. Виняток становить статус внутрішньо переміщених осіб у період збройного конфлікту, який регулюється IV Женевською конвенцією про захист цивільного населення 1949 р. та двома Додатковими протоколами 1977 р. Єдиним документом, присвяченим внутрішньо переміщеним особам загалом, є Керівні принципи ООН щодо переміщення осіб усередині країни 1998 р., які мають, проте, обов'язкової юридичної сили.

Правам дітей за умов внутрішнього переміщення присвячено кілька положень Керівних принципів: заборона дискримінації; заборона призову дітей до армії, а також заборона примусу чи дозволу участі у військових діях; принцип возз'єднання сім'ї; право на освіту. Конвенція 1989 р., будучи універсальним правозахисним документом, учасниками якого є 196 держав світу, поширює свою дію на всіх дітей без винятку та будь-якої дискримінації, що наголошує на необхідності включення її положень до Керівних принципів щодо переміщення осіб усередині країни.

Важливою є діяльність Верховного комісара ООН у справах біженців, який, однак, не має спільного мандату для роботи з внутрішньо переміщеними особами, але повноваження, надані йому Генеральною Асамблеєю, дозволяють брати участь у діях щодо посилення захисту та надання гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам за допомогою спеціальних операцій, а також видання посібників та рекомендацій як тематичних, так і країнами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. The vast majority of people continue to live in the countries in which they were born — only one in 30 are migrants. URL: <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive>.
2. World Migration Report 2022. URL: <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>.
3. Uprooted: The growing crisis for refugee and migrant children. Around the world, nearly 50 million children have migrated across borders or been forcibly displaced. URL: <https://www.unicef.org/reports/uprooted-growing-crisis-refugee-and-migrant-children>.
4. Звіт УВКБ ООН про глобальні тренди свідчить про те, що кількість примусово переміщених людей у світі зростає до рекордних 82,4 мільйона. URL: <https://www.unhcr.org/ua/34573-звіт-увкб-оон-про-глобальні-тренди-сві.html>.
5. Комітет ООН з прав дитини. URL: <https://www.ohchr.org/ua/treaty-bodies/crc>.
6. Pobjoy J.M. The Child in International Refugee Law. Cambridge University Press, 2017. 362 p.
7. Current Problems Of International Law. URL: https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/M_B_монографія.pdf.
8. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966, entry into force 3 January 1976. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cescr.aspx>.
9. Поняття та категорії вимушених мігрантів у міжнародному праві. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2018/114.pdf.
10. Конвенція про статус біженців. Конвенція, Міжнародний документ, Коментар від 28.07.1951. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text.

11. Правовий статус українських біженців у країнах Європи. URL: 279744-ĐĐĐĐ°ÑÑ ÑÑĐ°ÑÑÑ□-645088-1-10-20230520.pdf
12. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН ES-11/1. URL: <https://www.un.org/ua/ga/1/docs/1res.shtml>.
13. Статут Міжнародної організації по справах біженців (1946 рік). URL: https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/73/2019/08/Устав_УВКБ_ООН1.pdf.
14. УВКБ ООН, Агентство ООН у справах біженців. URL: <https://www.unhcr.org/ua/загальна-інформація>.
15. Конвенція про статус біженців 1951 року. URL: https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2021/07/UNHCR70_Key_Messaging_ukr.pdf.
16. Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf>.
17. Адміністративно-правове регулювання міграційних процесів. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/арmpmon.pdf>.
18. Проблеми прав біженців та виклики сучасності. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/phd_2_copy.pdf.
19. Guardian: у Європі зникли 10 тис. дітей-мігрантів. URL: https://lb.ua/world/2016/01/31/326792_guardian_evrope_propali_10_tis.html.
20. Конвенція про права дитини. Конвенція, Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
21. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_7_copy.pdf.
22. Порядок визначення засудженому виду установи виконання покарання, направлення до місця відбування покарання та переведення. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Порядок_визначення_засудженому_виду

_установи_виконання_покарання,_направлення_до_місця_відбування_покарання_та_переведення.

23. Діяльність Комітету ООН з прав дитини. URL: <https://mart-ngo.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/Діяльність-Комітету-ООН.pdf>.

24. Комітет по захисту прав трудящихся-мігрантов. URL: <https://www.ohchr.org/ru/treaty-bodies/cmw>.

25. Декларація прав дитини, проголошена Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 20 листопада 1959 року. URL: <https://chl.kiev.ua/Default.aspx?id=331>.

26. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Конвенція, Міжнародний документ від 18.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text.

27. Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення. Конвенція, Міжнародний документ від 29.05.1993. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_365#Text.

28. Африканська хартія прав людини і народів 1981. URL: https://vue.gov.ua/Африканська_хартія_прав_людини_і_народів_1981.

29. Каїрська декларація прав людини в ісламі. URL: https://www.wikidata.uk-ua.nina.az/Каїрська_декларація_прав_людини_в_ісламі.html.

30. Конвенція про права дитини. Конвенція, Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

31. Зміст принципу найкращих інтересів дитини та його практичне Застосування. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/25277/1/19-нід.pdf>.

32. Creation of the Organisation of African Unity. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000260368>.

33. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини 1989 року щодо участі дітей у збройних конфліктах 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_795.

34. Права дитини в Україні. URL: <https://nechayanska-gromada.gov.ua/news/1688631421>.
35. Європейські та міжнародні підходи до захисту прав людини. URL: https://fpmv.kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/2020/Наукові_заходи_МВ_МП/Підходи_до_захисту_прав_людини_07-04-17.pdf.
36. До питання аналізу Конвенції про права дитини. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/9_2014/37.pdf.
37. Чому Декларація прав дитини з'явилася лише в середині 20-го століття? Чи мали діти окремі права до цього? URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/chomu-deklaratsiya-prav-dytyny-z-yavylasya-lyshe-v-seredyni-20-go-stolittya-chy-maly-dity-okremi-prava-do-tsogo>.
38. Глобалізація і трудова міграція в Європі. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/212999468.pdf>.
39. Права людини на життя, свободу та справедливий суд за Європейською Конвенцією 1950 року і Конституцією Ккраїни: проблеми регламентації та тлумачення. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/29067>.
40. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах. Протокол, Міжнародний документ від 01.01.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text.
41. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії. Протокол, Міжнародний документ від 01.01.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b09#Text.
42. Рада ООН з прав людини. URL: <http://lvivmun.sii.org.ua/human-rights-council>.
43. ЮНІСЕФ: 30 років Конвенції про права дитини – історичні здобутки та незаперечні досягнення, але недостатній прогрес для найбідніших дітей світу. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/прес-релізи/юнісеф-30-років-конвенції-про-права-дитини-історичні-здобутки-та-незаперечні-досягнення>.

44. Діти та збройні конфлікти: нормативно-правова база. URL: <https://warchildhood.org/ua/children-and-armed-conflict-legal-framework>.
45. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.
46. Статут Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців. URL: https://www.un.org/ua/documents/decl_conv/conventions/unhcr_statute.shtml.
47. Резолюції 11-ї сесії (1956-1957 роки). URL: <https://www.un.org/ua/ga/11/docs/11res.shtml>.
48. Статус «біженців» у міжнародному праві. URL: <https://svyat.kyivcity.gov.ua/news/12242.html>.
49. Біженці та шукачі захисту в Україні. URL: https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2019/06/2019-06-UNHCR-UKRAINE-Refugee-and-Asylum-Seekers-Update-FINAL_UKR.pdf.
50. Резолюція 2198 (XXI) Генеральної Асамблеї ООН "Протокол щодо статусу біженців". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_864#Text
51. Структури ООН в Україні. URL: <https://ukraine.un.org/uk/about/un-entities-in-country>.
52. Отримання статусу біженця або особи, яка потребує додаткового захисту. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Отримання_статусу_біженця_або_особи,_яка_потребує_додаткового_захисту.
53. Жінки-біженці і міжнародний захист Документ Виконавчого Комітету Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців від 1985 року. Висновок N 36 (XXXVI). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_359#Text.
54. Роль ООН у сучасному світі. URL: <http://kaf-archives.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/02/zbirnyk-oon-1.pdf>.

55. Протокол щодо статусу біженців. Протокол, Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_363#Text.
56. Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України. URL: <https://www.helsinki.org.ua/files/docs/1251638730.pdf>.
57. Європейська Конвенція з прав людини. Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
58. Про реалізацію Конвенції ООН про права дитини, Всесвітньої декларації про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей, Національної програми «Діти України» та підготовку щорічної державної доповіді про становище дітей в Україні. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 липня 1996 р. N 767. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/767-96-п#Text>.
59. Принцип дотримання найкращих інтересів дитини та його застосування у цивільному судочинстві України. URL: http://www.yurvisnyk.in.ua/v1_2020/56.pdf.
60. Найкращі інтереси дитини: актуальні питання судової практики. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/najkrashhi-interesy-dytyny-aktualni-pytannya-sudovoyi-praktyky>.
61. UNHCR's Strategy and Activities concerning Refugee Children. URL: <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/3bb3107ba.pdf>.
62. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 р. No 3671-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>.
63. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
64. Особливості набуття громадянства за народженням. URL: <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/53-dvadtsyat-tretya->

vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/580-osoblivosti-nabuttya-gromadyanstva-za-narodzhennyam.

65. Конвенція 1969 року за конкретними аспектами проблем біженців в Африці. URL: https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/73/2019/08/КОНВЕНЦІЯ_1969_РОКУ_ПО_КОНКРЕТНИМ_АСПЕКТАМ_ПРОБЛЕМ_БІЖЕНЦІВ_В_АФРИЦІ.pdf.

66. Конвенція про скорочення безгромадянства. Конвенція, Міжнародний документ від 30.08.1961. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_240#Text.

67. Конвенція про статус апатридів. Конвенція, Зразок, Міжнародний документ від 28.09.1954. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_232#Text.

68. Становище дітей із сімей, вимушено переміщених у межах України внаслідок військової агресії росії після 24 лютого 2022 року. URL: <https://adcmemorial.org/uk/novina-uk/stanovishhe-ditej-iz-simej-vimusheno-peremishhenih-u-mezhah-ukraini-vnaslidok-vijskovoї-agresii-rosii-pislya-24-lyutogo-2022-roku>.

69. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

70. Женевські Конвенції про захист жертв війни 1949 РОКУ. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/zhenevski-konvenciyi-pro-zahist-zhertv-vijni-1949-roku>.

71. Конвенція про захист цивільного населення під час війни. Конвенція, Проект, Угода від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

72. Додатковий протокол до Женевських конвенцій що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року від 12 серпня 1949 року. Протокол, Міжнародний документ, Правила від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

73. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II) від 8 червня 1977 року. Протокол, Міжнародний документ від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text.
74. Правове забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ca170681-1696-48f8-b129-4f81e73c800d/content>.
75. Керівні принципи оон з питань внутрішнього переміщення всередині країни. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/kerivni-principi-oon-z-pitan-vnutrishnogo-peremishchennya-vseredini-krayini>.
76. Міжнародні рекомендації щодо статистики ВПО (IRIS). URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/international_recommendations_on_idp_statistics_ukr.pdf.
77. Вдосконалення національного законодавства України стосовно захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб. URL: <https://rm.coe.int/revised-baseline-analysis-2019/168099446a>.
78. Встановлення факту внутрішнього переміщення особи та отримання відповідної довідки. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Встановлення_факту_внутрішнього_переміщення_особи_та_отримання_відповідної_довідки.
79. Адміністративно-правовий статус осіб, визнаних біженцями в Україні. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/322985689.pdf>.
80. Картахенська декларація про біженців, прийнята на колоквіумі за темою «Міжнародний захист біженців у Центральній Америці, Мексиці та Панамі: юридичні про гум» Картахене (Колумбія) з 19 по 22 листопада 1984 року. URL: https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/73/2019/12/КАРТАХЕНСЬКА_ДЕКЛАРАЦІЯ_ПРО_БІЖЕНЦІ_листопад_1984.pdf.

81. Тимчасовий захист чи статус біженця: в чому принципова різниця?
URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/210033_timchasoviy-zakhist-chi-status-bzhentsya-v-chomu-printsipova-rznitsya.
82. Справа «Hirsi Jamaa та інші проти Італії». Url: case of hirsi jamaa and others v. Italy - [Ukrainian Translation] legal summary by the COE Human Rights Trust Fund.pdf.
83. Облога Сараєва: як у столиці Боснії і Герцеговини беруть пам'ять про загиблих. URL: https://lb.ua/society/2023/01/14/542337_obloga_saraieva_yak_stolitsi_bosnii_i.html.
84. У Судані в зоні конфлікту опинилась біолабораторія. ВООЗ попереджає про небезпеку. URL: <https://suspilne.media/456735-u-sudani-v-zoni-konfliktu-opinilas-biolaboratoria-vooz-poperedzae-pro-nebezpeku>.
85. Право на життя в умовах війни?! URL: <https://law.chnu.edu.ua/pravo-na-zhyttia-v-umovakh-viiny>.
86. Адміністративно-правові засади захисту дитинства та материнства в Україні. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/22767/1/Бухтиярова%20ЗАХИСТ%20ДИТИНИ%20ТА%20МАТЕРИНСТВА%20новая%20%281%29.pdf>.
87. Роз'яснення щодо тимчасового захисту та отримання статусу біженця. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/rozyasnennya-shchodo-timchasovogo-zahistu-ta-otrimannya-statusu-bizhencya.
88. Вирішення соціальних проблем внутрішньо переміщених осіб не втрачає своєї гостроти. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/13260.html?PrintVersion>
89. РІЧНИЙ ЗВІТ. URL: https://archive.r2p.org.ua/wp-content/uploads/2019/12/report_ukr_wof.pdf.
90. Every child survives and thrives. URL: <https://www.unicef.org/media/102426/file/Global-annual-results-report-2020-goal-area-1.pdf>.

91. Права внутрішньо переміщених осіб. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/18236/1/права%20внутрішньо%20переміщених%20осіб-1.pdf>.
92. Справа «Мозер проти Республіки Молдова та росії» Case Of Mozer V. The Republic Of Moldova And russia. URL: <https://rm.coe.int/16806b5928>.
93. Справа «Лоізиду проти Туреччини». URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Loizidu_vs_Turkey.pdf.
94. Права дитини. URL: <https://www.helsinki.org.ua/prava-dytyny-m-yasenovska-a-bondarenko>.
95. Цивільне населення Донбасу на сході України. URL: <https://www.fidh.org/IMG/pdf/eastern667ukraineukrainienbassdef.pdf>.
96. Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці N 182. Конвенція, Міжнародний документ від 17.06.1999 № N 182. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166#Text.
97. Паризькі зобов'язання та принципи щодо захисту дітей від незаконного використання збройними силами або угрупованнями в контексті збройного конфлікту на сході України. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/paryzki-zobov-yazannya-ta-paryzki-pryntsypy-2007-roku-schodo-zahystu-ditej-vid-nezakonnoho-verbuvannya-chy-vykorystannya-zbrojnyumu-sylamy-abo-zbrojnyumu-uhrupovannyamy-v-konteksti-zbrojnoho-konfliktu>.
98. Методичний посібник з оцінювання потреб ВПО у громадах. URL: <https://rm.coe.int/manual-needs-assessment-idps/16809f43da>.
99. Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб»». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI03880A>.
100. Цивільний кодекс України. Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

101. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
102. Закон України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану». Закон України від 01.07.2010 № 2398-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17#Text>.
103. Закон України від 01.07.2010 № 2398-VI "Про державну реєстрацію актів цивільного стану" (із змінами). URL: <https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatki-ta-zbori/zagalnoderjavni-podatki/mito/normativno-pravovi-akti/54004.html>.
104. Наказ «Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні». Наказ Міністерства юстиції України; Правила, Форма типового документа, Заява, Повідомлення, Висновок, Список від 18.10.2000 № 52/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00#Text>.
105. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». URL: <https://minre.gov.ua/2022/12/22/pro-zabezpechennya-prav-i-svobod-gromadyan-ta-pravovuj-rezhym-na-tymchasovo-okupovani-j-terytoriyi-ukrayiny>.
106. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції з ведення Державного реєстру актів цивільного стану громадян». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0691-08#Text>.
107. Цивільний процесуальний кодекс України. Кодекс України; Кодекс, Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
108. Верховний Комісар ОБСЄ у справах національних меншин. URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/verhovnij-komisar-obsye-u-spravah-nacionalnih-menshin>.
109. Захист внутрішньо переміщених осіб відповідно до Європейської конвенції з прав людини та інших стандартів ради Європи. URL: <https://rm.coe.int/handbook-costas-paraskeva-ukr/1680760881>.

110. Право особи на освіту. URL:
https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Право_особи_на_освіту.
111. Конституція України. URL:
<https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.
112. Рішення у справі «Кіпр проти Туреччини». Комюніке Секретаря Суду. (Judgment in the Case of Cyprus v. Turkey). URL:
<http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=381>.
113. Справа Катан та інші проти Колдови та росії. URL:
<https://precedent.in.ua/2016/02/09/katan-ta-inshi-proty-moldovy-ta-rosiyi>.
114. Закон України «Про вищу освіту». Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
115. Огляд щодо обмеження функціонування української мови на тимчасовою окупованих територіях України. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/oglyad-ukrayinskoyi-movi-na-timchasovo-okupovanih-teritoriyah-ukrayini>.